

**Intern deling av digitale læringsressurser
ved universiteter og høyskoler**

En juridisk veileder

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	5
1.1	Sammendrag	5
1.2	Arbeidsgruppens mandat og sammensetting	6
1.3	Innledende om temaet	6
1.4	Avgrensninger	7
1.5	Begrepsavklaringer	7
2	Generelt om opphavsrett og personvern i undervisning	10
2.1	Opphavsrett og bruk av verk i undervisning	10
2.1.1	Opphavsrett og nærstående rettigheter	10
2.1.2	Overdragelse av rettigheter (opphavsrett)	11
2.1.2.1	Innledning	11
2.1.2.2	Arbeids- og oppdragsavtaler	12
2.1.2.3	Tariffavtaler	13
2.1.2.4	Stipendiatavtaler	14
2.1.3	Tilgjengeliggjøring for allmennheten	14
2.1.4	Fri bruk av andres åndsverk i undervisning	15
2.2	Personvern i undervisning	16
2.2.1	Generelt om personvern	16
2.2.2	Særlig om strømming og opptak	17
2.2.3	Informasjon til personer som blir med i strømming og opptak	19
2.3	Krav om universell utforming	21
3	Veileder	23
3.1	Innledning	23
3.1.1	Sammendrag	23
3.1.1.1	Strømming og opptak av undervisning	23
3.1.1.2	Deling og gjenbruk av materiale frembrakt av ansatte og studenter	24
3.1.1.3	Bruk av andres opphavsrettsbeskyttet materiale	24
3.1.1.4	Universell utforming	25
3.2	Strømming og opptak av undervisning	26
3.2.1	Innledning	26

3.2.2	Grunnleggende hensyn.....	26
3.2.2.1	Pålegg om strømming og opptak av undervisning.....	28
3.2.2.2	Studenters opptak av undervisning	28
3.2.2.3	Informasjon til personer som blir med på strømming og opptak.....	29
3.2.3	Fysisk og hybrid undervisning.....	30
3.2.3.1	Strømming av fysisk undervisning	30
3.2.3.2	Opptak og deling av fysisk og hybrid undervisning	33
3.2.4	Heldigital undervisning.....	37
3.2.4.1	Behandling av personopplysninger ved digital undervisning.....	37
3.2.4.2	Opptak og deling av digital undervisning.....	37
3.3	Deling og gjenbruk av materiale frembrakt av ansatte og studenter	42
3.3.1	Innledning	42
3.3.2	Forhåndsproduserte opptak.....	42
3.3.3	Emne- og støttemateriale	44
3.3.3.1	Generelt.....	44
3.3.3.2	Kan emne- og støttemateriale deles?	45
3.3.3.3	Kan undervisningsmateriale brukes kommersielt?	46
3.3.4	Eksamen, sensur og studentarbeider	46
3.4	Bruk av andres opphavsrettsbeskyttede materiale i undervisning	47
3.4.1	Innledning	47
3.4.2	Fribruksregler og avtalelisenser.....	48
3.4.3	Bruk av andres opphavsrettsbeskyttede materiale i undervisningssammenheng	49
3.5	Universell utforming.....	49
4	Litteratur	52

Leseveiledning

Et utkast til en juridisk veileder for institusjonsintern deling av digitale læringsressurser, ble sendt på en innspillsrunde høsten 2022.

Flere meldte tilbake at veilederen består av en del gjentakelser. Dette er et valg arbeidsgruppen har gjort for at brukere av veilederen skal kunne slå opp på det temaet de lurer på, og ikke måtte lese alt fra perm til perm. En del svar vil være felles for ulike situasjoner og det vil medføre at det er en del gjentakelser.

Flere meldte også tilbake at det ville være nyttig med vurderinger rundt åpen deling. Dette vil kreve et omfattende arbeid, som arbeidsgruppen ikke har kunnet gå inn i. Veilederen er dermed begrenset til å gjelde deling internt ved det enkelte universitet eller høyskole.

Det er mange juridiske vurderinger som ligger til grunn for teksten i veilederen. Det vil iblant være slik at det ikke finnes eksakte svar for alle situasjoner, men at det forutsetter vurderinger og tolkning av lovverket. Dette er drøftet i veilederen.

På noen områder, som lovverket rundt universell utforming, vil det være få saker som er utprøvd i domstolsapparatet. Det betyr at lovverket ikke har vært anvendt på saker og det derfor vil være vanskelig å gi klare svar på disse situasjonene.

Ett område som har blitt etterlyst, er eventuell avlønning av ansatte som utarbeider og deler digitale læringsressurser. Arbeidsgruppen diskuterer ikke denne typen saker i veilederen, etter som dette vil være opp til det enkelte universitet og høyskole å avgjøre og det vil også være avhengig av hvilke vurderinger som gjøres i hvert tilfelle.

I forlengelsen av dette vil det være nødvendig for den enkelte UH-institusjon å lage sine egne interne retningslinjer. Disse retningslinjene kan omfatte avtaler mellom UH-institusjonen og den enkelte ansatte når det gjelder forventninger knyttet til deling av digitale læringsressurser og en klargjøring av hvem som har ansvar for hva ved institusjonen. Veilederen bør fungere som et godt grunnlag for å utarbeide egne, interne retningslinjer.

I del 1 presenteres arbeidsgruppens mandat, sammensetning og klargjøring av avgrensninger som gruppen har gjort i sitt arbeid. I tillegg avklares begreper som er brukt i veilederen

I del 2 fremkommer det juridiske grunnlaget knyttet til personvern og opphavsrett.

Del 3 er selve veilederen

I del 4 oppgis litteratur brukt som grunnlag for veilederen

1 Innledning

1.1 Sammendrag

Denne veilederen tar opp spørsmål knyttet til deling av digitale læringsressurser i undervisningssammenheng. Her oppsummeres de viktigste momentene:

Ved deling av digitale læringsressurser skal det redegjøres for hvilke typer materiale som er opphavsrettsbeskyttet, hvem som er rettighetshaver og har produsentrettigheter og om materiale inneholder personopplysninger.

Institusjonen kan med hjemmel i styringsretten og arbeidsavtalen som regel kreve opptak av undervisning. Arbeidsgruppen anbefaler at det som hovedregel ikke gjøres opptak som forutsetter at studenters personopplysninger behandles. Unntak imidlertid tenkes ved behov for tilrettelegning for studenter med særlige behov eller begrenset mulighet til å følge fysisk undervisning (f.eks. som følge av smittevernsrestriksjoner).

Formålet med behandling av personopplysninger må vurderes opp mot det aktuelle rettslige behandlingsgrunnlaget. Samtykke til strømming og opptak vil sjelden eller aldri være et aktuelt behandlingsgrunnlag i universitets- og høyskolesektoren. Dette henger sammen med at slike samtykker sjelden vil være reelt frivillige. Det mest aktuelle behandlingsgrunnlaget for behandling av studenters personopplysninger er derfor at undervisningen og behandlingen av personopplysninger skjer i allmennhetens interesse. Dette gjelder imidlertid ikke all strømming og alle opptak. I hvert enkelt tilfelle må det derfor vurderes om behandlingen er nødvendig for å oppnå formålet med undervisningen veid opp mot ulempene behandlingen har for den som får sine personopplysninger behandlet.

Dersom opptak anses å være nødvendig må man vurdere hvilke krav som skal stilles til deltakerne, for eksempel om de må delta med lyd og bilde samt sørge for at kravet til informasjon etter personopplysningsloven er oppfylt. Videre må man sikre at slike opptak ikke blir lagret lenger enn det som er nødvendig ut fra formålet med opptakene, og at de ikke deles utenfor den konkrete undervisningssituasjonen og til andre enn de som deltar på emnet. Deling med andre er bare tillatt dersom dette er nødvendig for å oppnå formålet med opptaket vurdert opp mot ulemper for deltakerne, og bare hvis formålet ble kommunisert til deltakerne ved opptaket.

Deling av undervisningsmateriale er videre avhengig av at det finnes et opphavsrettslig grunnlag for bruk av opphavsrettsbeskyttet materiale. Materiale som er frembrakt av ansatte kan som hovedregel deles i forbindelse med den konkrete undervisningssituasjonen. Bruk ut over dette forutsetter derimot normalt samtykke.

Som følge av Kopinoravtalen og ulike lisensavtaler, kan tredjemanns beskyttede materiale i stor grad deles internt på institusjonen i lukkede læringssystemer der bare ansatte og studenter på de enkelte emnene har tilgang. Annen deling, for eksempel deling åpent på internett, forutsetter derimot normalt samtykke fra rettighetshaver.

1.2 Arbeidsgruppens mandat og sammensetting

Universitets- og høyskolerådet (UHR) oppnevnte 7. oktober 2021 denne arbeidsgruppe for å utrede problemstillinger som universitetet og høyskolene må håndtere knyttet til personvern og opphavsrett ved deling av digitale læringsressurser.

Arbeidsgruppens mandat har vært å bidra til en felles forståelse for hvordan dagens regelverk skal praktiseres ved deling av digitale læringsressurser som omfatter alle former for materiale som er utviklet for undervisningsformål, slik som opptak av undervisning, presentasjoner, disposisjoner, skriftlig undervisningsmateriale som oppgaver, instruksjoner, digitalt undervisningsopplegg, bilder, grafer og lydfiler. Det avgrenses mot læremidler som omsettes i et marked, f.eks. lærebøker.

Arbeidsgruppe har bestått av følgende medlemmer:

- Førsteamanuensis Torger Kielland, Universitetet i Bergen (leder)
- Studentrepresentant Vilde Veronica Haukeland, Norsk Studentorganisasjon
- Personvernombud Toril Kringen, Nord universitet
- Bibliotekdirektør Dagmar Langeggen, BI
- Førsteamanuensis Liliia Oprysk, Universitetet i Bergen (juridisk sekretær for gruppen)
- Seksjonsleder Morten Sørli, NTNU

Arbeidsgruppen startet sitt arbeid i oktober 2021 og har avholdt fire møter. UHR ba i november 2021 om innspill fra UHRs strategiske enheter og Forskerforbundets opphavsrettsutvalg på konkrete utfordringer og spørsmål knyttet til personvern og opphavsrett når det gjelder deling av digitale læringsressurser internt. Arbeidsgruppen fikk 13 innspill og tok dem i betraktning i sitt arbeid. Det har også blitt gitt presentasjoner for UHR-Bibliotek, UHR-Utdanning og UHRs styre. Et utkast til veileder ble sendt på en innspillrunde høsten 2022. Tilbakemeldinger som er tatt til følge, er innarbeidet i veilederen.

1.3 Innledende om temaet

Det er en økende forventning fra studentene og institusjonene om at undervisningen digitaliseres, det være seg ved bruk av digitale læringsressurser og digitale undervisningsverktøy i klasseromsundervisning eller ved at undervisningen er helt digital, for eksempel gjennom strømming. Restriksjonene i forbindelse med pandemien satte fart i denne utviklingen, og viste at det er et stort behov for fleksibilitet i måten det undervises på i universitets- og høyskolesektoren.

Digitalisering av undervisningen reiser en rekke utfordringer for sektoren. Fremstilling og forvaltning av digitale læringsressurser kan være ressurskrevende, samtidig som slikt materiale ofte vil være egnet for gjenbruk. Muligheten for gjenbruk reiser en rekke opphavs- og personvernrettslige spørsmål, avhengig av hvem som bruker materialet og hvem det deles med. Krav til universell utforming av løsninger og ressurser som stilles til offentlige og private virksomheter, medfører et behov for avklaring av hvem som har ansvar for slik utforming og hvilke konkrete krav som stilles.

På den ene siden omfatter virksomheten ved universitets og høyskoler frembringelse og utnyttelse av forskjellige typer åndsverk. Forskning fører til resultater som kan være opphavsrettsbeskyttet, for eksempel vitenskapelige publikasjoner. Undervisning er på sin side sterkt avhengig av pensum, læringsressurser og studentenes deltakelse i læringsprosessen. Beskyttelsen av åndsverk og institusjonenes rett til å utnytte verk som er frembrakt av undervisere og studenter, er sentrale problemstillinger i sektoren, som har blitt ytterligere aktualisert av den teknologiske utviklingen.

På den andre siden aktualiserer digitalisering av undervisning behov for å ivareta ansattes og særlig studenters personvern. For å være lovlig må behandling av personopplysninger ha et formål og et lovlig behandlingsgrunnlag. Behandlingen må videre begrenses til det som er nødvendig, ivareta de registrertes rettigheter og sikre integritet og konfidensialitet. Dette er særlig relevant ved strømming og opptak av undervisning.

Denne veilederen behandler opphavs- og personvernrettslige spørsmål knyttet til deling av digitale læringsressurser. *Digitale læringsressurser* omfatter alle former av digitalt innhold som ansatte frembringer i undervisningssammenheng, blant annet skriftlig materiale som oppgaver, tekster, instruksjoner, billedpresentasjoner, opptak av undervisning og undervisningsvideoer, digitalt undervisningsopplegg, mv. Med *deling* menes tilgjengeliggjøring av ressurser og videre bruk innenfor én og samme institusjon og mellom forskjellige campus på samme institusjon. Dette innebærer at det avgrenses mot tilgjengeliggjøring på tvers av institusjoner.

1.4 Avgrensninger

Arbeidsgruppens mandat har vært å bidra til en felles forståelse for hvordan dagens regelverk skal praktiseres ved deling av digitale læringsressurser, som omfatter alle former for materiale som er utviklet for undervisningsformål. Det er en svært bred oppgave, og vi har derfor måttet gjøre enkelte avgrensninger, dels fordi noen spørsmål bør behandles av den enkelte institusjon, og dels fordi oppgaven tidsmessig ville ha gått ut over rammene som er satt for arbeidsgruppens arbeid.

Vi avgrenset derfor mot følgende spørsmål:

- Eventuelle kompensasjonsordninger for ansatte for deling av læringsressurser de har frembrakt i forskning- og undervisningsstillinger,
- Utdypende diskusjon om åpen deling av læringsressurser som i utgangspunktet ikke er tillatt ut fra opphavsrettslige- og/eller personvernrettslige hensyn med mindre alle relevante rettigheter har blitt ivaretatt og klarert.

1.5 Begrepsavklaringer

Vi ønsker å presisere noen begreper som brukes i teksten:

- *ansatt*; person som har inngått arbeidsavtale med institusjonen;
- *asynkron undervisning*; undervisning som ikke skjer direkte i sanntid, f.eks. moduler som legges ut i et læringssystem med forhåndsproduserte læringsressurser (videoer, oppgaver, tekster, m.m.);

- *avtalelisens*; adgang til å bruke åndsverk uten opphavers samtykke i henhold til bestemte bestemmelser i åndsverkloven, basert på avtale inngått med en representativ forvaltningsorganisasjon som representerer tilsvarende verk, se f.eks. åvl. § 46. Eksempel på en avtale som utløser avtalelisens er UHRs avtale med Kopinor.
- *behandling av personopplysninger*; enhver operasjon som gjøres med personopplysninger, f.eks. innsamling, lagring, utlevering, sammenstilling, sletting, m.m. (GDPR artikkel 4 (2));
- *behandlingsansvarlig*; det som bestemmer formålet med behandlingen av personopplysninger (GDPR artikkel 4 (7));
- *behandlingsgrunnlag*; rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger, jf. GDPR artikkel 6 og 9;
- *bruksrett*; ikke-eksklusiv tillatelse til å bruke rettighetsbeskyttet materiale;
- *deling*; tilgjengeliggjøring av ressurser og videre bruk innenfor én og samme institusjon og mellom forskjellige campus på samme institusjon;
- *den registrerte*; en identifisert eller identifiserbar fysisk person som personopplysninger kan knyttes til (GDPR artikkel 4 (1));
- *digitale læringsressurser*; alle former av digitalt innhold som undervisere frembringer i undervisningssammenheng. Dette omfatter blant annet skriftlig materiale som oppgaver, tekster, instruksjoner, billedpresentasjoner samt opptak av undervisning og undervisningsvideoer, digitalt undervisnings-opplegg, mv;
- *forhåndsprodusert opptak*; opptak gjort før undervisningen, vanligvis brukt i asynkron undervisning;
- *(gjen)bruk*; bruk av læringsressurser utenfor den aktuelle undervisningssituasjonen, f.eks. i senere studieår eller utenfor institusjonen;
- *ideelle rettigheter*; opphavers rett å bli navngitt (navngivelsesretten) og rett til å motsette seg at verket endres eller tilgjengeliggjøres på en måte eller i en sammenheng som er krenkende for opphaverens eller verkets anseelse eller egenart (respektretten), jf. åvl. 5;
- *lisens(avtale)*; avtale hvor opphaver helt eller delvis overdrar opphavsretten til å utnytte rettighetsbeskyttet materiale;
- *opphaver*; personen som frembringer et åndsverk og har opphavsrett til verket. Det kan være flere opphavere til det samme verket;
- *opphavsrett*; enerett frembringer av et litterært eller kunstnerisk verk (opphaver) får til å råde over verket. Reguleres i Norge i åndsverksloven;
- *opptak*; en generell betegnelse på opptak i undervisningssammenheng. Dette omfatter både forhåndsproduserte opptak og opptak av klasseromsundervisning og ren digital undervisning;
- *overdragelse av rettigheter*; overdragelse av retten til bruk av rettighetsbeskyttet materiale gjennom avtale. Slik overdragelse kan enten være delvis eller fullstendig. Ved overdragelse av opphavsrett, kan de ideelle rettighetene i § åvl. 5 ikke overdras fullt ut.
- *personopplysning*; opplysning som direkte eller indirekte kan knyttes til en enkeltperson, f.eks. navn, adresse, e-postadresse, identifikasjonsnummer og lokaliseringsopplysninger (GDPR artikkel 4 (1));

- *personvern*; retten til privatliv og til å bestemme over egne personopplysninger. Reguleres i Norge i personopplysningsloven som inkorporer GDPR;
- *produsentrett*; rettigheter til lyd og filmopptak etter åvl. § 20. Produsentrettigheter tilfaller den som har gjort, lagt til rette for eller finansiert opptaket;
- *samtykke*; en frivillig, spesifikk, informert, utvetydig og aktiv erklæring fra den registrerte om aksept av behandling av egne personopplysninger (GDPR artikkel 4 (11));
- *strømming*; betegnelse på overføringen av undervisning (typisk video) til et publikum som følger den via internett. Omfatter både overføring av fysisk og digital undervisning. Et eksempel er overføring av klasseromundervisning der deltakere kan følge undervisningen på Zoom. Et annet eksempel er digital undervisning der alle deltakere er med på Zoom;
- *student*; registrert student ved en utdanningsinstitusjon;
- *synkron undervisning*; undervisning som skjer i sanntid, hvor studenter er til stede enten fysisk (f.eks. klasseromsundervisning med eller uten strømming) eller digitalt (digital undervisning);
- *rettighetshaver*; enhver som har rettigheter til åndsverk eller annet rettighetsbeskyttet materiale, uavhengig av om rettigheten har oppstått ved frembringelse eller er ervervet gjennom avtale eller på annen måte;
- *tilgjengeliggjøring*; handling som gir tilgang til opphavsrettsbeskyttede verk, f.eks. ved å spre eksemplarer av verket til allmenheten, vise eksemplarer offentlig eller overføre verket analogt eller digitalt til allmenheten, jf. åvl. §3;
- *tredjepart*; utenforstående person, i denne sammenheng verken institusjon, student eller ansatt;
- *universell utforming*; utforming eller tilrettelegging av løsninger slik at de kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse. Forpliktelsene til å utforme universelt stammer fra FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD). Forskriften om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger setter minimumskrav for nettløsninger som tilbys både fra offentlige og private virksomheter.
- *(ånds)verk*; litterært eller kunstnerisk verk som er opphavsrettsbeskyttet etter åvl. § 2. Visse verk er unntatt beskyttelsen, f.eks. lover, forskrifter, rettsavgjørelser og andre vedtak av offentlig myndighet.

2 Generelt om opphavsrett og personvern i undervisning

2.1 Opphavsrett og bruk av verk i undervisning

Opphavsretten beskytter litterære og kunstneriske verk som er uttrykk for original og individuelt skapende åndsinnsett, jf. åndsverkloven § 2 annet ledd. Etter åvl. § 3 har opphaver enerett til å framstille eksemplarer av verket og til å gjøre det tilgjengelig for allmennheten. Åndsverkloven verner også nærstående rettigheter til blant annet utøvende kunstneres fremføringer, fotografiske bilder, lyd- og filmopptak og databaser jf. åvl. kapittel 2.

Opphavsrettsbeskyttelsen oppstår automatisk ved frembringelsen, det kreves ingen registrering. Opphavsrett kan bare oppstå hos fysiske personer. Dersom universitet og høyskoler skal utnytte opphavsrettslig beskyttede verk, må det derfor skje en hel eller delvis overdragelse av opphavsretten gjennom avtale.

2.1.1 Opphavsrett og nærstående rettigheter

Ansatte har opphavsrett til verk de har skapt, bortsett fra verk som er unntatt opphavsrettsbeskyttelse.¹ Eksamensoppgaver, sensorveiledninger og sensurbegrunnelser er eksempel på verk som er unntatt beskyttelse etter § åvl. 14.² Annet undervisningsmateriale vil typisk utgjøre åndsverk og være opphavsrettsbeskyttet, med mindre det er av svært enkel karakter. Slikt beskyttet materiale omfatter muntlig forelesninger, forelesningsmanuskripter, billedpresentasjoner, tekster i digitale undervisningsverktøy og annet skriftlig materiale.³ Som vi kommer nærmere tilbake til i del 3, beholder den ansatte som har frembrakt slikt materiale opphavsretten til dette og bruk må skje med dennes samtykke. Institusjonen som arbeidsgiver har imidlertid rett til å bruke materialet i den konkrete undervisningssituasjonen.⁴

Studenter frembringer også en rekke opphavsrettsbeskyttede verk i løpet av studiet, som eksamensbesvarelser og innleveringsoppgaver, men også i form av større arbeider som bachelor- og masteroppgaver og doktoravhandlinger. For at institusjonen skal kunne utnytte slikt materiale, kreves samtykke fra studenten. Det er likevel rimelig å anse at studenten stilltiende har samtykket til visse former for utnyttelse som er nødvendig i forbindelse med studiet, som sensur og kommentering av oppgaver av ansatte og andre studenter.⁵ Stipendiaters opphavsrett til egen doktoravhandling er i noen tilfeller regulert i egen avtale.

¹ Immaterialrettsutvalget 2004 s. 106; Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 45.

² Åndsverkloven § 14 angir hvilke åndsverk som ikke har opphavsrettslig verk. Dette omfatter blant annet er «lover, forskrifter, rettsavgjørelser og andre vedtak av offentlig myndighet». Vedtak om sensur om sensur ved offentlige universiteter og høyskoler er her offentlig myndighetsutøvelse, se Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 59.

³ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018, s. 55-59.

⁴ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018, s. 58.

⁵ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018, s. 62-64.

I undervisningssammenheng vil man ofte også gjøre bruk av åndsverk som tredjemann har rettigheter til. Dette kan for eksempel være tekster, artikler, bilder og film mv. frembrakt av andre enn institusjon, ansatte eller studenter. Bruk av slikt materiale i undervisning, kan til en viss grad begrunnes i åndsverklovens bestemmelser om rett til visning, fremføring og overføring til allmennheten i undervisning i §§ 28 og 43 og i sitatretten i §§ 29 og 37 og i bestemmelsene om tvangslisenser til fremstilling av samleverk til bruk i undervisning i § 44 og til eksamensbruk i § 45.

Hoveddelen av klarering av slike verk vil imidlertid skje gjennom avtaler med forvaltningsorganisasjoner. Gjennom lovens bestemmelser om avtalelisenser (§§ 46 og 47), vil man gjennom avtaler med representative forvaltningsorganisasjoner kunne bruke verk fra rettighetshavere som ikke er en del av institusjonens virksomhet.⁶ Disse avtalene omfatter imidlertid bare bruk som skjer internt på institusjonen. Bruk utenfor institusjonens lukkede plattformer, for eksempel ved at undervisningsmateriale gjøres åpent tilgjengelig på internett, forutsetter individuell klarering.

Åndsverksloven verner også visse «nærstående rettigheter», som utøvende kunstneres fremføringer, fotografiske bilder, lyd- og filmopptak og databaser. En særlig problemstilling i sektoren oppstår her i relasjon til opptak av undervisning, jf. åvl. § 20. Når den ansatte gjør enkle opptak på eget initiativ, for eksempel ved å gjøre et opptak på en PC han disponerer, vil den ansatte normalt ha produsentrettigheter. Dette gjelder selv om opptaket er gjort på institusjonens utstyr, for eksempel med webkamera på institusjonens PC. Dersom institusjonen organiserer og/eller finansierer opptaket, for eksempel ved å finansiere og organisere produksjonen eller stille mer omfattende utstyr til disposisjon, vil institusjonen derimot ha produsentrettigheter.⁷ Utnyttelse av slike opptak vil da kreve samtykke både fra ansatte, som typisk har opphavsrett, og fra institusjonen, som har produsentrettigheter.

2.1.2 Overdragelse av rettigheter (opphavsrett)

2.1.2.1 Innledning

Ansatte som frembringer undervisningsmateriale, har selv opphavsrett til dette fra frembringelsen. Dersom institusjonen eller andre skal ha rett til å bruke materialet, må det derfor skje en overdragelse av retten til dette etter åvl. § 67, Åndsverksloven inneholder ikke bestemmelser om overdragelse av ansattes rettigheter, og det gjør heller ikke universitets- og høyskoleloven.⁸ Overdragelse av opphavsrettigheter er heller ikke regulert i kollektive arbeidsavtaler. Det er også uvanlig med individuelle arbeidsavtaler som særskilt regulerer overdragelse av

⁶ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 67-68.

⁷ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 39.

⁸ Det ble foreslått å lovfeste en regel om overdragelse av rettigheter i oppdragsforhold i 2017, men bestemmelsen ble ikke tatt med i den nye åndsverkloven, se Prop. 104 L. (2016-2017) s. 258-259- Immaterialrettsutvalget i 2004 konkludert at det ikke er hensiktsmessig å gi generelle regler om overgang av rettigheter, fordi slike lovbestemmelser vil måtte bli generelle og kunne gi bare begrenset veiledning. Immaterialrettsutvalget 2004, s. 195.

opphavsrett ut over en generell henvisning til institusjonens rettighetspolitikk.⁹ Institusjonen har imidlertid visse rettigheter til bruk og gjenbruk i kraft av arbeidsavtalen. Det kan også inngås spesifikke avtaler om rett til utnyttelse av beskyttet materiale. Når opphaver overdrar sine rettigheter til en tredjepart gjennom en avtale jf. åvl. § 68 annet ledd, kan disse ikke overdras videre uten samtykke. I visse situasjoner kan slikt samtykke være underforstått eller stilltende.¹⁰ Hva som anses overdratt begrenses samtidig av det såkalte «spesialitetsprinsippet» i åvl. § 67 annet ledd, som angir at opphaveren ikke anses «for å ha overdratt en mer omfattende rett enn det avtalen klart gir uttrykk for». Dette innebærer at uklare avtaler om overdragelse av opphavsrett tolkes i opphavers favør.¹¹

Åndsverksloven fra 2018 har en generell regel som gir opphaver krav på rimelig vederlag ved rettighetsoverdragelse, jf. åvl. § 69 første ledd og åvl. § 69 annet og tredje ledd. Hva som anses å utgjøre et rimelig vederlag beror på konkrete forhold ved avtaletidspunktet, for eksempel hvilke rettigheter som overdras, hva som er vanlig på området, partenes forhandlingsstyrke og avtalens formål. Ifølge proposisjonen tar bestemmelsen særlig sikte på å motvirke «totaloverdragelse som ved press skjer vederlagsfritt eller til et meget lavt vederlag», særlig i ubalanserte partsforhold.¹²

Slik vederlagsjustering vil trolig være mindre aktuell i undervisningssammenheng, men kan tenkes å bli aktuelt når en avtale om kommersiell bruk av materiale er inngått mellom ansatte og institusjon. Likevel er det en viktig påminnelse om rettighetenes verdi og en mulig maktubalanse ved overdragelse av disse.

2.1.2.2 Arbeids- og oppdragsavtaler

Opphavsrettsoverdragelser kan være uttrykkelige eller de kan være underforståtte, for eksempel i en arbeids- eller oppdragsavtale. For oppdragsavtaler som omfatter fremstilling av åndsverk, bør omfanget av rettighetsoverdragelsen så langt det er mulig uttrykkelig avtales på forhånd. Regulering av overdragelse av opphavsrett har vært mindre vanlig i ansettelsesforhold ved høyere utdanningsinstitusjoner. Omfanget av slike overdragelser må da utledes av arbeidsavtalen og innholdet i stillingen mer generelt. Man må her være oppmerksom på at innholdet i stillingen kan endre seg over tid, for eksempel i takt med teknisk utvikling, og at dette kan påvirke hvilke rettigheter som overdras.

Rammene for arbeidsforhold reguleres av arbeidsavtalen og tariffavtaler. Samtidig har arbeidsgiver en viss *styringsrett* til å lede, fordele og kontrollere arbeidet.¹³ Styringsretten overfor ansatte i forsknings- og undervisningsstillinger begrenses med tanke på institusjonens formål

⁹ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 45. Også henvisning til Immaterialrettsutvalgets innstilling fra 2003, Immaterialrettsutvalget 2004 s. 108, note 141.

¹⁰ Rognstad, Opphavsrett 2019, s. 445-449.

¹¹ Rognstad, Opphavsrett 2019, s. 450-545.

¹² Prop. 104 L. (2016-2017) s. 239.

¹³ Fougner, Endring i arbeidsforhold 2007 s. 24.

om å tilby utdanning, utføre forskning, formidle kunnskap og bidra til utvikling.¹⁴ Man må her skille mellom forskning, undervisning og den administrative delen av stillingen.¹⁵

Forskningsfrihet preger ansattes forskning og dets resultater. Bortsett fra enkelte tilfeller der arbeid skal utføres som en del av et eksterntfinansiert prosjekt, står den ansatte fritt i valg av tema, fremgangsmåte mv. Det er en etablert sedvane at rettighetene til forskningsarbeider som er skapt i arbeidsforhold ikke går over til arbeidsgiver.¹⁶ Dette gjelder i utgangspunktet også lærebøker og annet undervisningsmateriale. Utnyttelse av forskningsarbeider og lærebøker skal derfor bare skje med rettighetshavers samtykke eller gjennom åndsverkslovens bestemmelser om rett til bruk, for eksempel sitatretten.

I relasjon til undervisning og i administrative spørsmål, er institusjonenes styringsrett noe videre. Institusjonen må blant annet kunne fastsette studieplan, vurderingsformer, ressurser, fagansvar mv. Institusjonens styringsrett går likevel ikke så langt at den kan bestemme nærmere innhold i undervisningen og hvordan denne skal utføres, jf. uhl. § 1-5 fjerde ledd.¹⁷ Styringsretten vil heller ikke kunne instruere overdragelse av ansattes opphavsrettigheter.

De fleste institusjoner har innført *reglement* for håndtering av ansattes rettigheter, ofte benevnt som «rettighetspolitikk».¹⁸ Slike reglement utgjør en del av arbeidsavtalen i den grad sistnevnte viser til den, og gjelder dermed bare for ansatte som er ansatt etter at reglementet trådte i kraft.¹⁹ Institusjonen kan med andre ord ikke endre reglementet med virkning for eksisterende ansatte. Reglene i slike reglement er imidlertid i stor grad sammenfatninger av de regler som uansett vil følge av forutsetninger ved avtaleforholdet.²⁰ Samtidig kan det tenkes at slike reglement eller retningslinjer kan brukes som uttrykk for en felles forståelse av arbeidsforholdet og hvordan gjeldende rett praktiseres ved de enkelte institusjonene.

2.1.2.3 Tariffavtaler

Det er ikke inngått kollektive arbeidsavtaler (tariffavtaler) som inneholder bestemmelser om overgang av opphavsrettigheter i universitets- og høyskolesektoren. Det kan også stilles spørsmål om i hvilken utstrekning det ville vært mulig og ikke minst hensiktsmessig, å regulere overdragelse av rettigheter i denne sektoren. Ansatte i forskning- og undervisningsstillinger står i en særstilling, gitt deres forskningsfrihet og frihet mht. hvordan undervisningen utformes.

¹⁴ Lov om universiteter og høyskoler (uhl.) § 3-3.

¹⁵ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 47-51, se også Immaterialrettsutvalget 2004 s. 116-128.

¹⁶ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 49.

¹⁷ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 49.

¹⁸ Se for eksempel Reglement om håndtering av ansattes rettigheter til forsknings- og arbeidsresultater ved Universitetet i Bergen, <https://regler.app.uib.no>, punkt 2.1.5. og Politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo, <https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/forskningsstotte/innovasjon/uio/ipr-politikk-universitetsstyret.pdf>.

¹⁹ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 45.

²⁰ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 45.

Det vil derfor være vanskelig å regulere slike spørsmål i tariffavtaler uten at reguleringen blir svært detaljert. På den andre siden kan det være mulig å fastsette generelle betingelser, for eksempel at videre bruk av opparbeidet materiale etter at ansettelsesforhold er avsluttet skal avtales med den enkelte, med mulighet for kompensasjon.

2.1.2.4 Stipendiatavtaler

UHRs standardavtale for opptak til ph.d. utdanning fra 2015, åpner for at de delene av avhandlingen som kandidaten alene har opphavsrett til «vederlagsfritt [kan] benyttes ved fremstilling av kopier i universitetets eller høyskolens undervisnings- og forskningsvirksomhet».²¹ Avtale om gjennomføring av ph.d.-program ved f.eks. Universitetet i Sørøst-Norge (USN) bygger på denne standardavtalen og slår fast at «[a]lle faglitterære verk som er resultat av doktorgradsarbeidet kan vederlagsfritt benyttes av USN i undervisnings- og forskningsvirksomhet».²² Det er imidlertid mer vanlig at avtaler om gjennomføring og opptak bare viser til rettighetspolitikken ved institusjonen.²³

Immaterialrettsutvalget (2004) la til grunn at det ikke er hjemmel for å nekte opptak av studenter som ikke vil skrive under en slik avtale. Det betyr også at det ikke kan fastslås i reglement for studiet om opphavsretten overdras.²⁴ Dersom ph.d.-studenten også blir ansatt som stipendiat, kan overdragelse settes som vilkår for ansettelse, men det er ikke rimelig dersom slike vilkår går lengre enn for andre vitenskapelige ansatte.²⁵ Ansettelsesforholdet taler likevel for noe større grad av rettighetsoverføring enn hva som gjelder for studentarbeider. Samtidig tilsier formålet med avhandlinger at ph.d.-kandidater som ikke er ansatte også må godta noe større grad av rettighetsoverføring.²⁶ Institusjonen må for eksempel kunne avtale elektronisk publisering av avhandling etter at den er antatt til disputas, med mindre det er i strid med forutsatt kommersiell bruk ved utgivelse som en bok.

2.1.3 Tilgjengeliggjøring for allmennheten

Den som frembringer et åndsverk har enerett til å framstille eksemplarer og gjøre verket tilgjengelig for allmennheten, jf. åvl. § 2. Eksemplarfremstilling etter § 2 første ledd omfatter både fysiske og digitale eksemplarer. Vanlige former for eksemplarfremstilling i undervisninger er papirkopier av undervisningsmaterieell og lagring på harddisk og i sky. En del eksemplarfremstilling omfattes av bestemmelsene om privat eksemplarfremstilling eller andre fribruksbestemmelser samt tvangs- og avtalelisenser.²⁷

²¹ Avtale ved opptak til ph.d.-utdanning, UHR 2015, https://www.uhr.no/_f/p1/ia680b206-92c4-4c05-bb31-1c0251c15947/avtale_ved_opptak_til_ph_d_utdanning_210415.pdf.

²² §13.1. Avtale om gjennomføring av ph.d.-program ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN), versjonsdato: 03.10.2018.

²³ Noen eksempel er arbeidsavtale for stipendiater ved UiB og NTNU.

²⁴ Immaterialrettsutvalget 2004, s. 228.

²⁵ Immaterialrettsutvalget 2004, s. 228.

²⁶ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 63.

²⁷ Se del 2.1.4.

Tilgjengeliggjøring for allmennheten omfatter etter åvl. § 2 andre ledd a) spredning av fysiske eksemplar, b) visning av fysiske eksemplar, c) fremføring for et publikum som er fysisk til stede og d) overføring, som ved at verk gjøres tilgjengelig på internett.

Tradisjonelt har tilgjengeliggjøring vil i undervisningssammenheng først og fremst skjedd gjennom spredning av papirkopier av undervisningsmateriell. Men i større og større grad skjer slik tilgjengeliggjøring nå utelukkende gjennom tilgjengeliggjøring på nett. I enkelte tilfeller kan tilgjengeliggjøring også skje gjennom visning av fremføring, for eksempel ved visning av kunstverk og fremføring av musikk og dramatiske verk innenfor kunstutdanninger.

Eneretten til tilgjengeliggjøring er begrenset til tilfeller hvor «allmennheten» får tilgang til verket. Tilgjengeliggjøring som skjer til en mindre, «privat» krets faller derimot utenfor opphavsretten, og slik bruk forutsetter ikke samtykke. Etter åvl. § 43 fjerde ledd anses fremføring og overføring i «ordinær klasseromsundervisning» å skje innenfor det private området. Dette omfatter trolig også undervisning i mindre grupper (f.eks. seminarundervisning). Etter nyere praksis fra EU-domstolen skjer tilgjengeliggjøring til «allmennheten» dersom den skjer til et ubestemt, betydelig antall personer.²⁸ Det er ingen forutsetning at mottaker rent faktisk får tilgang til verket; det er tilstrekkelig at mottaker *potensielt* kan få tilgang, for eksempel ved at verket overføres til et sted hvor et større antall personer har adgang.²⁹ I tillegg skal man ta i betraktning den «kumulative virkningen» av tilgjengeliggjøringen, slik at det ikke er avgjørende hvor mange personer som har hatt tilgang til verket på samme tid, men hvor mange personer som har fått tilgang etter hverandre.³⁰

Undervisning hvor alle har tilgang, for eksempel åpne forelesninger på universitet og høyskoler, jf. uhl. § 3-8 annet ledd, innebærer at tilgjengeliggjøring anses å utgjøre tilgjengeliggjøring til «allmennheten». Uhl. § 3-8 annet ledd omfatter fysisk undervisning og det ligger utenfor vårt mandat å vurdere i hvilken utrekning dette kan gjelde for digital undervisning, når vi behandler utelukkende intern deling.

Dette innebærer ikke at tilgjengeliggjøring i et lukket system, for eksempel en læringsplattform, uten videre anses som tilgjengeliggjøring innenfor en privat krets. Dersom antallet personer som har tilgang er stort nok, vil det fort anses som tilgjengeliggjøring til «allmennheten». Tilgjengeliggjøring i et lukket system må vurderes i forhold til hvor mange som har tilgang til systemet og til det konkrete verket. Her må man også ta i betraktning den kumulative virkningen av at nye personer får tilgang til materialet over flere semestre.

2.1.4 Fri bruk av andres åndsverk i undervisning

Etter åvl. § 43 første ledd kan et utgitt verk fremføres offentlig og overføres til allmennhet ved undervisning, det vil si i opplæring ved utdanningsinstitusjoner samt forskningsformidling.³¹

²⁸ Rognstad, Opphavsrett 2019 s. 233-238, jf. blant annet C-306/05 Rafael Hoteles, avsnitt 38 og C-135/10 Del Corso, avsnitt 84.

²⁹ Dette samsvarer med den tradisjonelle norske tilnærmingen. Jf. Rt. 1970 s. 1172 (Roys place).

³⁰ Jf. C-306/05 SGAE, avsnitt 39; C-135/10 Del Corso, avsnitt 87; C-607/11 ITV Broadcasting, avsnitt 33; C-351/12 OSA avsnitt 28 og C-117/15 Reha training, avsnitt 44.

³¹ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 69-70.

Bestemmelsen gjelder all undervisningsvirksomhet, også etter- og videreutdanning og utdanning mot betaling. Det gjøres riktignok visse unntak for ervervsmessig virksomhet, slik at retten til fri bruk ikke gjelder for fremføring og overføring av databaser eller annen trådbunden eller trådløs overføring til allmennhet.³²

Avspilling av lyd og film, bildepresentasjon eller «live»-fremføring til publikum, faller innenfor fremføringsretten og er dermed unntatt samtykke fra opphaveren hvis verk er utgitt. Dette gjelder riktignok ikke filmverk og scenisk fremføring av sceneverk.³³

Overføringsretten omfatter forskjellige måter å tilgjengeliggjøre verket, blant annet ved nedlasting, strømming på internett og kringkasting.³⁴ Fribruksregelen i § 43 gjelder imidlertid ikke filmverk og overføring ved kringkasting, jf. andre ledd.

Bestemmelsene om fri bruk gir heller ikke tillatelse til eksemplarframstilling som er en forutsetning for overføring eller fremføring. Eksisterende unntak fra fremstillingsretten, som retten til eksemplarframstilling til privat bruk jf. § 26, framstilling av midlertidige eksemplarer jf. §4 og rett til opptak av egen fremføring av verk jf. § 43 femte ledd, gir svært begrenset grunnlag for nødvendig framstilling. Kopinor-avtalen gir imidlertid grunnlag for eksemplarframstilling til bruk i undervisning og tilgjengeliggjøring av undervisningsmateriale.³⁵

2.2 Personvern i undervisning

Utdanningsinstitusjonene må ivareta personvern og behandle personopplysninger i samsvar med gjeldende regelverk. I forbindelse med deling av digitale læringsressurser er det institusjonen som typisk er behandlingsansvarlig, fordi denne alene eller sammen med andre bestemmer formålet med behandling av personopplysninger og hvilke midler som skal benyttes. Behandling av personopplysninger er regulert av personopplysningsloven, som også inkorporerer personvernforordningen (også kalt GDPR).³⁶

2.2.1 Generelt om personvern

Ved deling av digitale læringsressurser er det først og fremst ansattes og studenters personopplysninger som er gjenstand for behandling. Med personopplysninger anses etter GDPR artikkel 4

«enhver opplysning om en identifisert eller identifiserbar fysisk person («den registrerte»); en identifiserbar fysisk person er en person som direkte eller indirekte kan

³² Jf. åvl. § 43 tredje ledd. Med annen trådbunden eller trådløs overføring til allmennhet menes overføring til ikke til stede publikum, f.eks. fjernundervisning, se Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 70.

³³ Jf. åvl. § 43 andre ledd.

³⁴ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 71.

³⁵ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 73-75.

³⁶ Lov 15. juni 2018 nr. 38 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven); Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning).

identifiseres, særlig ved hjelp av en identifikator, f.eks. et navn, et identifikasjonsnummer, lokaliseringsopplysninger, en nettidentifikator eller ett eller flere elementer som er spesifikke for nevnte fysiske persons fysiske, fysiologiske, genetiske, psykiske, økonomiske, kulturelle eller sosiale identitet».

Spørsmålet om personvern ved deling av læringsressurser aktuelt ved behandling opplysninger, f.eks. ved opptak av undervisning.³⁷ Opptak av forelesning eller annen form for undervisning, f.eks. seminar, vil nødvendigvis inneholde personopplysninger som stemme, sinnsstemning, bilde, navn mv. Oppgave- og eksamensbesvarelser, kommentarer, karakterer mv. utgjør også personopplysninger.³⁸

De grunnleggende prinsippene for behandling av personopplysninger er:

- Lovlighet (Enhver behandling av personopplysninger må ha et behandlingsgrunnlag og ellers være lovlig.)
- Formålsbegrensning (Enhver behandling av personopplysninger må ha et klart og spesifikt formål.)
- Dataminimering og lagringsbegrensning (Enhver behandling av personopplysninger må begrenses til det som er nødvendig for å oppnå formålet.)
- Åpenhet og rettferdighet (Enhver behandling av personopplysninger må ivareta registrertes rettigheter til bl.a. innsyn og sletting. I tillegg må man sørge for tilstrekkelig informasjon til de registrerte.)
- Integritet og konfidensialitet (Enhver behandling må ivareta behovet for sikkerhet og integritet av personopplysninger ved bruk av egnende tekniske og organisatoriske tiltak.)

Behandling av personopplysninger er bare lovlig dersom det foreligger et lovlig behandlingsgrunnlag etter GDPR artikkel 6 og eventuelt også artikkel 9, hvis man behandler særlige kategorier personopplysninger.

2.2.2 Særlig om strømming og opptak

Behandling i forbindelse med strømming og opptak av undervisning må ha et lovlig grunnlag. Det er særlig tre behandlingsgrunnlag for alminnelige personopplysninger som blir brukt av institusjonene, som også er omtalt i Sikts³⁹ retningslinjer for videoundervisning og personvern:

- Avtale
- utøvelse av en oppgave i allmennhets interesse
- Samtykke.

³⁷ For behandling av personopplysninger i akademiske ytringer gjelder bare et fåtall av bestemmelsene i personvernforordningen, jf. personopplysningsloven § 3. I disse tilfellene er det bl.a. ikke krav til behandlingsgrunnlag, og de registrerte har færre rettigheter.

³⁸ Jf. C-434/16 Nowak, avsnitt 62.

³⁹ UNITs retningslinjer for personvern i videoundervisning, 19. mars 2020, <https://www.unit.no/en/node/1086>

Behandlingsgrunnlag basert på avtale (f.eks. arbeids- eller oppdragsavtale) blir aktuelt for behandling av *ansattes* personopplysninger. Det ligger normalt innenfor institusjonens styringsrett å pålegge underviser at hans undervisning strømmes. Dette gjelder tilsvarende for avtaler med ekstern underviser der slik undervisning er en del av oppdraget. Pålegg av strømming der det tidligere ikke har vært et slikt krav, bør kommuniseres til forelesere på forhånd for at den enkelte skal få mulighet til å tilpasse sitt materiale (f.eks. når det gjelder bruk av upubliserte verk) og evt. revidere undervisningopplegget (dette behandles nærmere i del 3.1.1.1.).

Selv om strømming av undervisning kan pålegges med grunnlag i avtale, omfatter ikke dette nødvendigvis rett til å gjøre opptak av strømming og deling av slike opptak. Personopplysninger som blir fanget opp i et opptak (f.eks. stemme), kan utgjøre sensitive personopplysninger. Behandling av sensitive personopplysninger er forbudt med mindre spesifikke vilkår i GDPR artikkel 9(2) er oppfylt. Selve opptaket innebærer ikke nødvendigvis at man behandler sensitive personopplysninger. For eksempel bør ikke «behandling av fotografier ... systematisk anses som behandling av særlige kategorier av personopplysninger, ettersom fotografier omfattes av definisjonen av biometriske opplysninger bare når de behandles ved hjelp av et særskilt teknisk middel som gjør det mulig entydig å identifisere eller autentisere en fysisk person». (GDPR, fortalen punkt 51). Det kan likevel ikke utelukkes at slike opptak innebærer behandling av andre særlige kategorier personopplysninger, særlig hvis formålet er å nettopp behandle slike personopplysninger. Det må derfor stilles spørsmål i hvilken utstrekning opptak og deretter lagring og deling av et slikt opptak over lengre tid kan anses nødvendig etter dataminimeringsprinsippet, og hvilket unntak fra GDPR artikkel 9(2) man skal vise til.

Undervisning er en oppgave som utføres i allmenhetens interesse. Allmenhetens interesse blir dermed aktuelt som behandlingsgrunnlag ved strømming og opptak når det er nødvendig at studenter deltar aktivt for å oppnå formålet med undervisningen.⁴⁰ Behandlingsgrunnlaget hjemles i GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-1 om universiteters og høyskoleers formål om å tilby høyere utdanning

Dette behandlingsgrunnlaget vil være særlig aktuelt i tilfeller hvor opptak er en obligatorisk del av undervisningen for at læringsmålene skal nås. Samtidig må det vurderes hvorvidt aktiv deltakelse er nødvendig for å oppnå formålet, eller om det kan oppnås med andre midler. Studentene skal ha mulighet til å skjerme seg ved å slå av kamera/mikrofon osv., så lenge det ikke strider mot kravet til obligatorisk deltakelse. Det må vurderes om det er behov for å kreve at studentene har kamera og/eller mikrofon på.

Selv om strømming og opptak skjer på grunnlag av allmenhetens interesse, skal det gis tydelig informasjon om hva som er formålet med behandlingen, hvordan og hvor lenge opptaket skal lagres og deles, mv. Den registrerte har til enhver tid rett til å protestere mot behandling på grunnlag av allmenhetens interesse dersom man kan påberope seg grunner knyttet til vedkommendes særlige situasjon, jf. GDPR artikkel 21 (1). I slike tilfeller skal personopplysninger ikke lenger behandles med mindre det kan påvises tvingende grunner for behandlingen som

⁴⁰ Også private aktørers behandling kan være nødvendig for å utføre en oppgave i allmenhetens interesse, Prop. 56 LS (2017–2018) Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) og samtykke til deltakelse i en beslutning i EØS-komiteen om innlemmelse av forordning (EU) nr. 2016/679 (generell personvernforordning) i EØS-avtalen, s.36.

går foran den registrertes interesser, rettigheter og frihet. Slike grunner kan f.eks. være knyttet til læringsutbytte eller smittevern hensyn. Det må imidlertid skilles mellom selve strømmingen og opptaket og videre gjenbruk. Berettigede grunner kan anses å være av ulik vekt i forskjellige sammenhenger, siden enhver behandling av personopplysninger må begrenses til det som er nødvendig for å oppnå formålet.

Samtykke er et annet aktuelt grunnlag, men vil være lite praktisk i undervisning. For å stole på samtykke som behandlingsgrunnlag må institusjonen kunne vise til et gyldig samtykke fra studentene som er identifiserbare i opptaket. Jf. GDPR artikkel 4 (11), 7 og fortalens avsnitt 32 må samtykket være

- frivillig
- spesifikt
- informert
- utvetydig
- gitt gjennom en aktiv handling
- mulig å trekke tilbake til enhver tid, uten grunn og like lett som det ble gitt
- dokumenterbart.

Så lenge samtykket tilfredsstiller kravene ovenfor, vil det være tilstrekkelig at studenter gir dette ved å klikke på en knapp når de går inn i det digitale undervisningsrommet.

Samtidig vil samtykket neppe være reelt frivillig dersom studentene ønsker å delta i undervisning, eller dersom aktiv deltakelse er en forutsetning for å kunne gå opp til eksamen. Uten et gyldig samtykke må vedkommende student i så fall redigeres bort fra opptaket. Et avgitt samtykke kan også når som helst trekkes tilbake, noe som innebærer at man i så fall må redigere eller slette opptaket i ettertid.

Opptak av undervisning bør derfor gjennomføres på en måte som ikke nødvendiggjør innhentning av samtykke. Det er en fordel at studentene ikke er identifiserbare i et eventuelt opptak.

2.2.3 Informasjon til personer som blir med i strømming og opptak

Institusjoner, ansatte, studenter eller andre som behandler personopplysninger undervisnings-sammenheng, f.eks. ved å strømme eller gjøre opptak, bør være oppmerksomme på krav som personopplysningsloven stiller til informasjon som skal gis til de registrerte etter artikkel 12 og 13 i denne loven.

Det stilles blant annet krav om følgende informasjon (for fullstendig formulering se artikkel 13):

1. identiteten og kontaktopplysningene til den behandlingsansvarlige og eventuelt den behandlingsansvarliges representant,
2. kontaktopplysningene til personvernombudet, dersom dette er relevant,
3. formålene med den tiltenkte behandlingen av personopplysningene samt det rettslige grunnlaget for behandlingen,

4. dersom behandlingen er basert på berettiget interesse som behandlingsgrunnlag (artikkel 6 nr. 1 bokstav f), de berettigede interessene som forfølges av den behandlingsansvarlige eller en tredjepart,
5. eventuelle mottakere eller kategorier av mottakere av personopplysningene,
6. dersom det er relevant, det faktum at den behandlingsansvarlige akter å overføre personopplysninger til en tredjestat eller en internasjonal organisasjon, en henvisning til nødvendige eller passende garantier, hvordan man får tak i et eksemplar av dem, eller hvor de er gjort tilgjengelig.
7. det tidsrom personopplysningene vil bli lagret, eller dersom dette ikke er mulig, kriteriene som brukes for å fastsette dette tidsrommet,
8. retten til å anmode den behandlingsansvarlige om innsyn i og retting eller sletting av personopplysninger eller begrensning av behandlingen som gjelder den registrerte, eller til å protestere mot behandlingen samt retten til dataportabilitet,
9. dersom behandlingen er basert på samtykke som behandlingsgrunnlag, retten til når som helst å trekke tilbake et samtykke uten at det påvirker lovligheten av en behandling basert på et samtykke før samtykket trekkes tilbake,
10. retten til å klage til en tilsynsmyndighet,
11. om det foreligger et lovfestet eller avtalefestet krav om å gi personopplysninger eller et krav som er nødvendig for å inngå en avtale, samt om den registrerte har plikt til å gi personopplysningene og om mulige konsekvenser dersom vedkommende ikke gjør det,
12. forekomsten av automatiserte avgjørelser, herunder profilering, i det minste i nevnte tilfeller, relevant informasjon om den underliggende logikken samt om betydningen og de forventede konsekvensene av en slik behandling for den registrerte.

Det er neppe praktisk at all slik informasjon gis til de registrerte hver gang strømming eller opptak gjøres. En del av informasjonen kan gis i personvernerklæringer og informasjonssider på nett. Studenter og ansatte kan opplyses om mulig strømming og opptak ved hjelp av plakater eller skilt ved inngangen til eller i rommet. Man kan også for eksempel bruke en lampe som indikerer når det gjøres opptak av fysisk undervisning.

Det er neppe realistisk at informasjon som gis i personvernerklæringen dekker alle krav som artikkel 13 stiller. Når det strømmes eller gjøres opptak bør det derfor opplyses spesifikt om følgende:

- det aktuelle formålet med strømming eller opptak,
- hvor og hvor lenge opptaket eventuelt skal lagres,
- hvem som skal ha tilgang til strømming og/eller opptak.

Det anbefales også at studenter skal informeres om hvordan de kan unngå å bli med på strømmingen og/eller opptaket av fysisk eller hybrid undervisning, særlig når det gjelder en ren monologforelesning der det ikke forventes en aktiv studentdeltakelse. Det samme gjør seg gjeldende for heldigital undervisning, selv om visse personopplysninger som f.eks. navn behandles automatisk når man deltar i slik undervisning. Likevel er det mulig å unngå ytterligere

personvernulemper ved å ikke stille krav om obligatorisk deltakelse med lyd og bilde og ved å be studenter å stille spørsmål i chatten.

2.3 Krav om universell utforming

Offentlige og private virksomheter som er rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming, jf. likestillings- og diskrimineringsloven § 17 første ledd. Universell utforming forutsetter utforming eller tilrettelegging av løsninger slik at de kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse. Forpliktelser stammer fra FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD).⁴¹

Både statlige og private universiteter og høyskoler er omfattet av kravene til universell utforming. Der den generelle universelle utformingen ikke dekker enkeltstudenters faktiske behov for tilrettelegging, har universitets- og høyskoleloven supplerende regler om rett til individuell tilrettelegging både for studenter med funksjonsnedsettelse og med andre særskilte behov, jf. uhl. § 4-3 femte ledd.

Forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske løsninger⁴² krever at nettløsninger, herunder digitale læremidler, utformes i samsvar med en ISO WCAG 2.0 standard.⁴³ Forskriftens § 4 stiller krav om teksting av alle forhåndsproduserte videoopptak, men foreløpig stilles det ikke krav om teksting av direktesendt innhold og synstolking. Endringer til forskriften som trådte i kraft den 1. februar 2022 stiller ytterligere krav som må gjennomføres innen 1. februar 2023. Etter § 4b i den endrede forskriften⁴⁴ skal offentlige virksomheters nettløsninger samsvare med kravene i den nye WCAG 2.1. standarden. Etter § 4c i den endrede forskriften stilles det ikke krav om universell utforming til direktesendte tidsbaserte medier. Det er heller ikke krav til synstolking av forhåndsinnspilt videoinnhold.

Marrakechtraktaten om tilgang til utgitte åndsverk for blinde og synshemmede ble vedtatt i 2013 av FN-organisasjonen Verdens immaterialrettsorganisasjon (WIPO), og skal sikre tilgjengeliggjøring av tilrettelagte åndsverk for blinde og svaksynte.⁴⁵ Åndsverkloven §§ 55-56a regulerer fri bruk av verk for personer med nedsatt funksjonsevne. Loven gir adgang til fremstilling av eksemplarer av utgitt litterært verk eller musikkverk til bruk for personer med nedsatt funksjonsevne, forutsatt at bruken ikke er ervervsmessig. Det betyr at det gis adgang til tilrettelegging av utgitte litterære verk som f.eks. bøker, mens deling av læringsressurser innen en lukket krets av studenter som er meldt på et emne, neppe vil anses som utgivelse.

Etter åndsverksforskriften § 14 andre ledd kan godkjente enheter framstilles i et tilgjengelig format og stilles til rådighet, lånes ut det eller på en annen måte spres til en tilgodesett person eller annen godkjent enhet innen EØS-området eller i en stat som er part i Marrakechtraktaten.⁴⁶

⁴¹ Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2006).

⁴² Forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger, FOR-2013-06-21-732.

⁴³ Web Content Accessibility Guidelines 2.0 (WCAG 2.0)/NS/ISO/IEC 40500:2012.

⁴⁴ Forskrift om endring i forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger, FOR-2021-12-21-3939.

⁴⁵ Marrakech-traktaten av 27. juni 2013 om tilgang til utgitte åndsverk for blinde og synshemmede.

⁴⁶ Forskrift 28 august 2021 nr. 2608 til åndsverkloven.

Etter § 14 første ledd skal eksemplarene i et tilgjengelig format bare brukes av den tilgodesette personen.

Videre stiller EUs direktiv om tilgjengelighet av varer og tjenester for personer med funksjonsnedsettelse (tilgjengelighetsdirektivet, 2019/882) krav til universell utforming av varer og tjenester innen e-handel, finansielle og audiovisuelle tjenester for eldre og personer med funksjonsnedsettelser. Kravene i direktivet er rettet mot produsenter, importører og distributører av slike produkter som tilbys forbrukere, og det er foreløpig uklart i hvilken utstrekning produksjon av læringsressurser ved utdanningsinstitusjonene vil bli berørt av direktivet. Frist for gjennomføring er 28 juni 2025. Leverandørens oppfyllelse av kravene i direktivet vil i alle tilfeller kunne påvirke kravene til anskaffelser ved utdanningsinstitusjonene.

3 Veileder

3.1 Innledning

Veilederen gjennomgår problemstillingene som oppstår ved intern deling av digitale læringsressurser. Den er oppdelt i fire deler, etter ulike praktiske situasjoner som oppstår i undervisningssammenheng når læringsressurser digitaliseres.

Den *første* delen (punkt 3.2) behandler utfordringer med strømming og opptak av undervisning, som ble svært vanlig de siste årene, da undervisning ble flyttet online og det måtte legges til rette for læring på grunn av påtvunget fravær.

Den *andre* delen (punkt 3.3) behandler gjenbruk og deling av ulikt materiale utarbeidet av forelesere og studenter, som opptak av og for undervisning, kurs- og støttemateriale, eksamensoppgaver, studentarbeider, mv.

Den *trede* delen (punkt 3.4) behandler nærmere bruk og deling av andres rettighetsbeskyttede materiale i vid forstand.

Den *fjerde* delen (punkt 3.5) behandler enkelte spørsmål knyttet til krav om universell utforming som er pålagt undervisningssektoren.

3.1.1 Sammendrag

3.1.1.1 Strømming og opptak av undervisning

Strømming av undervisning innebærer behandling av personopplysninger, og må derfor ha et bestemt formål og et lovlig behandlingsgrunnlag. Behovet for strømming må vurderes med utgangspunkt i hva som er nødvendig for å oppfylle formålet med undervisningen og hvilke ulemper strømming innebærer for de registrerte.

Behandling av studentenes personopplysninger må begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag. Undervisning er en oppgave som utføres i allmennhetens interesse. Behandlingsgrunnlaget hjemles i GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. uhl. § 1-1 bokstav a om universiteters og høyskolers formål om å tilby høyere utdanning. Behandlingen må være nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning), og krav om deltakelse med lyd og bilde må vurderes opp mot formålet med undervisningen. Samtykke som behandlingsgrunnlag vil derimot være lite praktisk for strømming av undervisning der studenter kommer med, særlig på grunn av kravet til frivillighet i GDPR artikkel 7.

Opptak av undervisning medfører større personvernulemper for studentene enn ren strømming. Behovet for opptak må derfor vurderes separat fra eventuell strømming av fysisk eller hybrid undervisning. Som hovedregel bør det ikke gjøres opptak av studenter, særlig når det gjelder studentaktiv undervisning. Opptak av undervisning der bare foreleseren er identifiserbar kan gjenbrukes i større grad, forutsatt at foreleseren er informert om det. Gjenbruk av slike opptak vil imidlertid normalt kreve nytt opphavsrettslig samtykke fra den ansatte som underviser.

Opptak skal i utgangspunktet bare brukes for det opprinnelige formålet og slettes etterpå. Hvis det kommuniserte formålet for eksempel var å gi studentene som ikke var til stede mulighet til å følge undervisningen, skal slike opptak derfor slettes senest etter at emnet er avsluttet (typisk etter kontinuasjonseksamen). Ved videre bruk og særskilt deling av slike opptak utenfor den aktuelle undervisningssituasjonen, må formålet og behandlingsgrunnlag vurderes på nytt.

3.1.1.2 Deling og gjenbruk av materiale frembrakt av ansatte og studenter

Ansatte har opphavsrett til forhåndsproduserte opptak de frembringer for bruk i undervisningen. Deling av slike opptak krever samtykke, og kan utløse krav om kompensasjon. Slikt samtykke kan være underforstått, for eksempel ved at ansatte får i oppdrag å lage forhåndsproduserte opptak mot særskilt avtalt kompensasjon. Det anbefales å håndtere slike spørsmål gjennom avtale og avklare deling med ansatte på forhånd. I visse tilfelle har institusjonen produsentrettigheter som begrenser ansattes rett til bruk av slike opptak utenfor institusjonen.

Ansatte kan normalt publisere selvproduserte opptak fritt tilgjengelig på internett. I tilfeller der institusjon har produsentrettigheter, kan opptak ikke deles uten samtykke fra institusjon. Institusjonens videreutvikling av slik materiale etter at ansatte har sluttet krever samtykke fra ansatte.

Materiale som produseres for eksamen, som eksamensoppgaver og sensorveiledninger, er unntatt opphavsrettsbeskyttelse. Videre bruk av slikt materiale ved institusjonen eller av andre, krever derfor ikke samtykke fra den som har frembrakt materialet.

Sensorbegrunnelser er også unntatt opphavsrettsbeskyttelse, men slike begrunnelser inneholder personopplysninger til både sensor og student. Deling og bruk av sensorbegrunnelser er derfor avhengig av et lovlig behandlingsgrunnlag. Når sensorbegrunnelser deles utelukkende for å muliggjøre sensur, vil det være en oppgave i allmennhetens interesse.

Eksamensbesvarelser og andre studentarbeider er opphavsrettsbeskyttet og deling krever samtykke, med mindre bruken er begrenset. I sammenheng med sensur vil det da bli omfattet av stilltiende samtykke. Slike besvarelser utgjør også personopplysninger, og disse må oppfylle kravene som stilles til personvern. Studenter, ansatte ved institusjoner, f.eks. stipendiater som skriver doktoravhandling, beholder rettigheter til sitt materiale. Institusjonen har en viss sedvanerett til å tilgjengeliggjøre doktoravhandling i forbindelse med disputas.

3.1.1.3 Bruk av andres opphavsrettsbeskyttet materiale

Når digitale ressurser deles, må det gjøres en vurdering av hvem har rettigheter til materialet som deles, og om man har rettslig grunnlag for å dele det.

Deling av andres opphavsrettsbeskyttet materiale enn fra de ansatte til studenter på spesifikke emner vil i de fleste tilfeller være lovlig etter avtaler med forvaltningsorganisasjoner i kombinasjon med bestemmelser om avtalelisens og andre opphavsrettslige unntak. Dersom slik materiale deles med studenter som ikke deltar på emnet eller deles åpent på internett, kreves det som regel samtykke fra rettighetshaver. Dette gjelder både emne- og støttemateriale som bildepresentasjoner og opptak av undervisning samt forhåndsinnspilt undervisningsmateriale.

Bruk og deling av materiale skal følge god henvisningsskikk. Etter §5 åvl. ved eksemplarfremsending og tilgjengeliggjøring skal opphaver(e) navngis, såfremt det er praktisk mulig.

3.1.1.4 Universell utforming

Med universell utforming menes utforming av ulike løsninger, f.eks. digitale medier eller digitale læringsplattformer, for å sikre tilgjengelighet for alle, uavhengig av alder, ferdigheter eller funksjonsevne. I undervisningssammenheng innebærer det at læringsressurser skal kunne benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse, f.eks. syns-, hørsel-, lese- og bevegelseshemmede.

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming etter likestillings- og diskrimineringsloven § 17 første ledd. Det stilles blant annet krav om teksting av forhåndsinnspilt innhold.

3.2 Strømming og opptak av undervisning

3.2.1 Innledning

Ettersom ulike former for undervisning vil påvirke vurderingen, skiller veilederen mellom følgende undervisningsformer:⁴⁷

Fysisk undervisning: Alle studentene er fysisk til stede og følger undervisningen sammen. Undervisningen kan for eksempel foregå i en forelesningssal, et grupperom, et laboratorium, i felt eller i praksis.

Hybrid undervisning: Noen studenter er fysisk til stede, mens andre studenter deltar digitalt i undervisningen.

Heldigital undervisning: Alle studentene deltar digitalt og i sanntid i undervisningen. Dette kan for eksempel være videoforelesninger, nettbasert gruppearbeid eller digitale øvelser.

Spørsmål knyttet til strømming og opptak av undervisning gjør seg gjeldende på forskjellige måter for undervisningsformene som er omtalt ovenfor. Dette omtales i del 3.2.3.-3.2.4. I denne veilederen definerer vi strømming og opptak som følger:

Strømming: Overføring av undervisning (typisk video) til et publikum som følger den direkte via internett. Dette omfatter både overføring av fysisk og heldigital undervisning. Et eksempel er overføring av klasseromundervisning der deltakere kan følge undervisningen på Zoom (hybrid undervisning). Et annet eksempel er heldigital undervisning der alle deltakere er med på Zoom.

Opptak: Permanent innspilling og lagring av lyd enten alene eller sammen med bilde, som kan benyttes på et senere tidspunkt. Opptak kan gjøres både samtidig med strømming av undervisning (opptak av heldigital undervisning eller opptak av strømming av fysisk undervisning) og uten at undervisningen strømmes (opptak av fysisk undervisning).

3.2.2 Grunnleggende hensyn

Strømming og opptak av undervisning reiser flere personvern- og opphavsrettsrettslige spørsmål.

For det første innebær strømming og opptak **behandling av personopplysninger** til personer som er avbildet eller som kan høres, typisk ved at de filmes, stiller spørsmål eller deltar i

⁴⁷ Definisjoner er basert på Kunnskapsdepartementet sin strategi for digital omstilling i UHR-sektoren med enkelte nødvendige tilpasninger. Se side 9 i Strategi for digital omstilling i universitets- og høyskolesektoren 2021–2025. Kunnskapsdepartementet, <https://www.regjeringen.no/contentassets/c151afba427f446b8aa44aa1a673e6d6/no/pdfs/kd-strategi-digital-omstilling.pdf>

samtaler som tas opp. Slik behandling av personopplysninger skjer ikke bare ved permanent opptak, men også ved strømming i form av midlertidig lagring.

Hver behandling av personopplysninger må ha et spesifikt formål og er bare lovlig dersom det foreligger et behandlingsgrunnlag. Det må vurderes om strømming/opptak er nødvendig for å oppnå et bestemt formål med undervisningen eller om formålet kan oppnås på annen måte. Denne vurderingen omfatter også spørsmål om det ved heldigital undervisning skal være krav om å ha på kamera og/eller lyd, altså om det er nødvendig med opptak av både lyd og bilde.

Grunnlaget for opptak må vurderes separat fra selve strømmingen. Selv om strømming av undervisning er nødvendig for å oppnå et bestemt formål, tilsier ikke dette nødvendigvis at også opptak av strømmingen er nødvendig.

I undervisningssammenheng er følgende behandlingsgrunnlag aktuelle:

- behandling som er nødvendig for å oppfylle en avtale (typisk ansettelsesavtale eller oppdragsavtale);
- behandling som er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse, typisk undervisning (særlig aktuelt for behandling av studentenes personopplysninger) og
- behandling på grunnlag av samtykke fra den registrerte (lite praktisk i undervisningssammenheng).⁴⁸

Formålet og behandlingsgrunnlaget må være tydelig og må dokumenteres før behandling iverksettes. Endring av formålet for behandling krever en ny vurdering av behandlingsgrunnlag. Arbeidsgruppen anbefaler ikke bruk av samtykke som behandlingsgrunnlag. Dersom dette likevel brukes, må det innhentes uttrykkelig samtykke fra de registrerte.

For det andre reiser strømming og opptak og senere deling av opptak, flere **opphavsrettslige spørsmål**. Sammenlignet med fysisk undervisning, kan kretsen av personer som får tilgang til beskyttet materiale ved strømming og opptak være større og rekke lengre enn det som er tillatt. Ansatte har i utgangspunktet opphavsrett til undervisningsmateriale som bildepresentasjoner, tekster og muntlige forelesninger, og tredjemann kan ha opphavsrett til annet materiale som brukes i undervisning.

Avtaler med forvaltningsorganisasjoner som Kopinor, gir ikke adgang til tilgjengeliggjøring av læringsressurser til en ubestemt krets. Dersom materialet som er brukt ikke klareres, kan digitale læringsressurser, som f.eks. opptak av undervisning som inneholder tredjemanns opphavsrettsbeskyttede materiale, bare deles i lukkede system (nettsider) der det i utgangspunktet bare er studenter som er meldt opp til et emne som har tilgang til materialet.

⁴⁸ Se del 2.2.

3.2.2.1 Pålegg om strømming og opptak av undervisning

Det kan tenkes forskjellige formål som kan begrunne krav om strømming og evt. opptak av undervisning fra institusjonens side. Personvern- og opphavsrettsrettslige spørsmålene i tilknytning til dette behandles nærmere i del 3.2.3. og 3.2.4 Her behandles institusjonens adgang til å gi pålegg om strømming og eventuelt opptak. Vurderingen henger tett sammen med formålet med pålegget, hvor langt dette rekker og graden av studentaktivitet i undervisningen som skal strømmes eller tas opp.

For det første kan studenter med funksjonsnedsettelse eller særskilte behov ha rett til egnet individuell tilrettelegging av undervisning og læremidler etter uhl. § 4-3 bokstav c. Undervisningsinstitusjonene kan da pålegge at det gjøres opptak av undervisning dersom det foreligger et behov for tilrettelegging for enkelte studenter.

For det andre kan behovet for strømming og eventuelt opptak ha sitt opphav i særlige behov for fleksibilitet, for eksempel i en pandemisituasjon eller i organisering av undervisning mer generelt, for eksempel ved undervisning på tvers av forskjellige campus. Det ligger normalt innenfor institusjonens styringsrett å pålegge ansatte at undervisningen strømmes. Dette omfatter tilgjengeliggjøring av billedpresentasjoner og tilsvarende som brukes i undervisningen og som studentene får tilgang til gjennom strømmen. Når det gjelder flercampus-undervisning som forutsetter jevnlig strømming og deling på tvers av campus, bør dette tydeliggjøres i ansettelsesavtalen eller avtales med den enkelte ansatte.

Pålegg om opptak ligger normalt innenfor styringsretten, men det kan tenkes konkrete omstendigheter hvor opptak likevel ikke kan pålegges. Pålegg innebærer også større ulemper for studentene. Det anbefales at det ikke pålegges opptak av studentaktiv undervisning, med mindre det foreligger et formål som er tungtveiende nok til å oppveie ulempene ved slike opptak. Slike opptak er derfor bare aktuelle i særlige tilfeller (se nærmere 3.1.2.2. og 3.1.3.2.). Åpen deling av opptak på internett vil kreve et samtykke fra foreleseren og selvfølgelig fra studenter som kommer med på opptaket.

Pålegg om opptak der det tidligere ikke har vært gitt slike pålegg, bør kommuniseres til forelesere på forhånd. Man bør her sørge for at den enkelte får mulighet til å tilpasse undervisningen dersom det er behov for det. Pålegg om opptak kan også påvirke læringsmålene og undervisningsopplegget, for eksempel ved at studentene blir mindre aktive når de vet at det gjøres opptak. Se nærmere om dette i del 3.2.3.2. og 3.2.4.2

3.2.2.2 Studenters opptak av undervisning

Undervisning anses ikke å være en personlig aktivitet, og omfattes derfor av personopplysningsloven. En student kan dermed ikke ta lyd- eller videoopptak av undervisning uten å ha et gyldig behandlingsgrunnlag. Opphavsrettslig sett er derimot opptak til privat bruk i utgangspunktet tillatt.⁴⁹

⁴⁹ Se Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 55-56.

Hvis institusjonen eller foreleser ikke tar opptak som senere deles med studentene, kan studentene spørre om lov til å gjøre opptak. Så lenge formålet med opptaket er egen privat bruk og det bare gjøres opptak av foreleser, vil det være opp til foreleser å tillate dette. Vissheten om at det gjøres opptak kan påvirke foreleseren, og opptakets eventuelle senere deling med andre vil utgjøre en krenkelse av u opphavsrett og personvern. Det må derfor være opp til den enkelte foreleseren å tillate eller nekte opptak med hensyn til omstendighetene, så lenge det ikke foreligger et vedtak om dette på institutt- eller institusjonsnivå.

Dersom flere enn foreleser kan identifiseres på opptaket, må studenten som gjør opptak innhente samtykke fra samtlige deltakere som er identifiserbare. Unntak fra dette gjelder for studenter som har vedtak om tilrettelegging av studiesituasjonen, jfr. uhl § 4-3 bokstav c. For slike vedtak bør det presiseres nærmere hva som omfattes av retten til å gjøre opptak, ut fra omstendigheter som ligger til grunn og læringsmålene. Studenter som har rett til å gjøre opptak av undervisning har selv ansvar for å følge personvernregelverket og opphavsrettslige regler. Det innebærer bl.a. at det må gis informasjon til de personene som er identifiserbare i opptaket samt unnlate deling av opptak med andre.

3.2.2.3 Informasjon til personer som blir med på strømming og opptak

Institusjoner, ansatte, studenter eller andre som behandler personopplysninger i forbindelse med undervisning, f.eks. ved å strømme eller gjøre opptak, bør være oppmerksomme på krav som personopplysningsloven stiller til informasjon som skal gis til de registrerte etter artikkel 12 og 13 i personopplysningsloven (se nærmere del 2.2.3.).

Det er neppe praktisk at all informasjonen skal gis til de registrerte hver gang strømming eller opptak aktiveres. En del av informasjonen kan gis i personvernerklæringer og informasjonssider på nettsiden. Studenter og ansatte kan opplyses om mulig strømming og opptak ved hjelp av plakater eller skilt ved inngangen til eller i rommet. Det kan også tenkes lamper som lyser når det gjøres opptak av fysisk undervisning.

Det er neppe realistisk at informasjon som gis i personvernerklæringen vil dekke alle krav som artikkel 13 stiller. Når det strømmes eller gjøres opptak bør det derfor opplyses spesifikt om følgende:

- det aktuelle formålet med strømming eller opptak,
- hvor og hvor lenge opptaket evt. skal lagres,
- hvem som skal ha tilgang til strømming og/eller opptak.

Det anbefales også at studenter skal informeres om hvordan de kan unngå å bli med i strømming og/eller opptaket av fysisk eller hybrid undervisning, særlig når det gjelder en ren monologforelesning der det ikke forventes en aktiv studentdeltakelse. Det samme gjelder for heldigital undervisning, selv om visse personopplysninger som f.eks. navn behandles automatisk når man deltar i slik undervisning. Likevel er det mulig å unngå ytterligere personvern-ulemper ved å ikke stille krav om obligatorisk deltakelse med lyd og bilde og ved å be studenter om å stille spørsmål i chatten.

3.2.3 Fysisk og hybrid undervisning

3.2.3.1 Strømming av fysisk undervisning

Strømming av undervisning innebærer behandling av personopplysninger og må derfor ha et bestemt formål og et lovlig behandlingsgrunnlag.

Behovet for strømming må derfor vurderes med utgangspunkt i hva som er nødvendig for å oppfylle formålet med undervisningen og hvilke ulemper strømming innebærer for de registrerte. Strømming kan da anses nødvendig for å utføre en oppgave i allmenhetens interesse. Samtykke som behandlingsgrunnlag vil derimot være lite praktisk for strømming av undervisning der studenter kommer med, på grunn av kravene til frivillighet som stilles i GDPR artikkel 7.

Strømming av klasseromsundervisning med studenter til stede innebærer behandling av personopplysninger dersom studentene kan høres eller ses. For å være lovlig, må slik behandling ha et bestemt formål og et lovlig behandlingsgrunnlag (se del 2.2.). Behovet for strømming må derfor vurderes med utgangspunktet i hva som er nødvendig for å oppfylle formålet med undervisningen. Det må her blant annet tas hensyn til undervisningsformen (monologforelesning, seminar, arbeid i laboratoriet, osv.) og forutsatt grad av studentaktivitet.

Behandling av underviserens personopplysninger kan skje med avtale som behandlingsgrunnlag, typisk arbeids- eller oppdragsavtale. Institusjonen som arbeidsgiver kan med hjemmel i arbeidsavtalen og styringsretten normalt kreve at undervisning skal strømmes (se ovenfor i del 3.1.1.1.)

Avtale er derimot sjelden et aktuelt grunnlag for behandling av studenters personopplysninger. Behandling av studentenes personopplysninger må da begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag. Undervisning er en oppgave som utføres i allmennhetens interesse. Behandlingsgrunnlaget hjemles i GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. uhl. § § 1-1 bokstav a om universiteters og høyskolars formål om å tilby høyere utdanning. Ett krav her er at behandlingen er nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning) og at andre kriterier slik som informasjon til de registrerte, er oppfylt.

Vurdering om behandlingen er nødvendig og dermed kan skje på bakgrunn av allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, må ta utgangspunktet i formålet med slik behandling vurdert opp mot ulemper den innebærer for de registrerte.

Det kan tenkes flere formål med strømming av fysisk undervisning:

- Tilrettelegging for studenter med funksjonsnedsettelse eller særskilte behov etter uhl. § 4-3(c) (se også 3.1.1.1 og 3.1.1.2.) eller i tilfeller der det er sterkt begrenset mulighet til å følge fysisk undervisning (f.eks. som følge av smittevernsrestriksjoner).

Strømming kan i slike tilfeller anses nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse. Studenter må likevel informeres om at undervisningen skal strømmes og

kravet til informasjon etter personopplysningsloven må være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 2.2.3).

- **Muliggjøring av distribuert undervisning**

Strømming brukes her for å muliggjøre distribuert undervisning som campus-til-campus eller rom-til-rom undervisning, eller for å muliggjøre enkelte undervisningsselementer, f.eks. samarbeid mellom studenter på tvers av institusjoner og land. Strømming kan i slike tilfelle anses nødvendig, forutsatt at studentene er klar over opplegget og informeres om at undervisningen skal strømmes på forhånd.

- **Økt tilgjengelighet og fleksibilitet**

Strømming brukes her typisk for at studentene skal kunne følge undervisningen utenfor undervisningsrommet. Om strømming i slike tilfeller anses som nødvendig, vil avhenge av en vurdering av ulemper for de registrerte og mulig påvirkning på studentenes deltakelse. Hvis det er snakk om en forelesning med lite studentaktivitet, innebærer strømming få ulemper. Ved læringsformer med mye studentaktivitet (f.eks. seminarer og gruppeundervisning), må behandlingen vurderes både opp mot ulemper den innebærer og mot mulig påvirkning det kan få for studentenes deltakelse. Jo mer studentaktiv undervisningen er, jo større ulemper innebærer strømming for de registrerte. Dette gjelder særlig om det også gjøres opptak (se punkt 3.2.3.2. nedenfor).

Formålet med strømmingen må dokumenteres og formidles til studentene i forkant av undervisningen. I tillegg må øvrige krav til informasjon etter personopplysningsloven være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 3.2.2.3).

De formålene som er nevnt ovenfor tilsier at det er studenter på emnet som får tilgang til strømmingen. Dersom andre gis tilgang, må man på samme måte sikre at andre som kommer med på strømmingen er informert om kretsen av personer som får tilgang.

Institusjonen og ansatte må vurdere følgende når fysisk undervisning strømmes:

Hva er formålet med strømming?	Eksempel på formål: Tilrettelegging for studenter med særlige behov, begrenset mulighet til å gjennomføre fysisk undervisning, muliggjøring av distribuert undervisning, rene tilgjengelighets- og bekvemmelighets-hensyn.
Hva er det rettslige grunnlaget?	Undervisning er en oppgave i allmennhetens interesse (GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-1), og dette kan benyttes som behandlingsgrunnlag for strømming av fysisk undervisning. Behov for strømming må likevel vurderes opp mot formålet med undervisningen i hvert enkelt tilfelle.

	<p>Strømming kan skje med allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag i den grad den er nødvendig for å utføre oppgaven i allmennhetens interesse (her: undervisning), og den ikke fører til uforholdsmessige ulemper for de registrerte.</p> <p>Strømming av <i>forelesninger med liten grad av studentaktivitet</i> innebærer færre ulemper for dem som er til stede og kan begrunnes med allmennhetens interesse.</p> <p>Strømming av <i>studentaktiv undervisning</i> (typisk seminarer) <i>kan</i> begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, forutsatt at ulempene for de registrerte ikke er uforholdsmessige, vurdert opp mot formålet med strømming.</p>
<p>Er deltakerne informert på forhånd?</p>	<p>Det stilles krav om at informasjon er gitt til den registrerte ved behandling av personopplysninger i GDPR artikkel 13. Selv om noe informasjon kan gis i personvernklaringer, må spesifikk informasjon om den konkrete behandlingen gis separat (se del 3.2.2.3). Dette omfatter blant annet opplysninger om formålet med den aktuelle strømmingen, hvem som skal ha tilgang og om det gjøres et opptak.</p>
<p>Stilles det krav til deltakerne? Er kravene proporsjonale med formålet?</p>	<p>Krav om deltakelse med lyd og bilde kan være aktuelt ved obligatorisk undervisning, men behovet for dette må vurderes opp mot formålet med strømmingen for å sikre at den er proporsjonal med omfanget av behandling av personopplysninger.</p>
<p>Hvem skal ha tilgang til strømming av fysisk undervisning?</p>	<p>Hvis fysisk undervisning strømmes for å tilrettelegge for studenter som ikke kan være fysisk til stede eller for å øke tilgjengeligheten, er det i utgangspunktet bare studentene på emnet som kan gis tilgang til strømmingen. Hvis materiale med tredjemannsrettigheter brukes i undervisningen kan den ikke strømmes åpent på internett, se del 3.3.</p>

<p>Gjøres det automatisk permanent opptak ved strømming? Hva er sletterutinene?</p>	<p>Enkelte systemer lagrer automatisk permanente opptak ved strømming. Hvis ikke formålet med strømming også er å gjøre opptak (se nærmere neste del), skal slike opptak slettes umiddelbart.</p> <p>Det anbefales å deaktivere slike automatiske opptak om dette er mulig, og iverksette sletterutiner.</p>
--	--

3.2.3.2 Opptak og deling av fysisk og hybrid undervisning

Opptak av undervisning medfører større personvernulemper for studentene enn ren strømming. Behovet for opptak må derfor vurderes separat fra eventuell strømming av fysisk eller hybrid undervisning. Som hovedregel bør det ikke gjøres opptak av studenter, særlig når det gjelder studentaktiv undervisning.

Opptak av ansatte og oppdragstakere kan som regel skje med avtale som behandlingsgrunnlag. Opptak av studenter må derimot skje med grunnlag i allmennhetens interesse, dvs. opptak må være nødvendig for å oppnå formålet med undervisningen. Samtykke som behandlingsgrunnlag vil som hovedregel ikke være aktuelt for opptak av undervisning der studenter tas opp på grunn av kravene som stilles i GDPR artikkel 7, særlig om frivillighet.

Opptak skal i utgangspunktet bare brukes for det opprinnelige formålet og slettes etterpå. Hvis det kommuniserte formålet for eksempel var å gi studentene som ikke var til stede mulighet til å følge undervisningen, skal slike opptak derfor slettes senest etter at emnet er avsluttet (typisk etter kontinuasjonseksamen). Ved videre bruk og særskilt deling av slike opptak utenfor den aktuelle undervisningssituasjonen, må formålet og behandlingsgrunnlag vurderes på nytt.

Opptak av undervisning der kun foreleseren er identifiserbar kan gjenbrukes i større grad, så lenge foreleseren er informert om det. Gjenbruk av slike opptak vil imidlertid normalt kreve nytt opphavsrettslig samtykke fra ansatte.

Opptak av undervisning innebærer behandling av personopplysninger til personer som tas opp med lyd eller bilde. For å være lovlig, må slik behandling ha et bestemt formål og et lovlig behandlingsgrunnlag (se del 2.2). Behovet for opptaket må derfor vurderes med utgangspunkt i hva som er nødvendig for å oppfylle formålet med undervisningen. Det skal tas hensyn til hva slags undervisningsform det er snakk om (monologforelesning, seminar, arbeid i laboratoriet, osv.), hvilken grad av studentaktivitet som forutsettes og om undervisningen er obligatorisk. I motsetning til strømming, er opptak normalt ment å lagres over en viss periode. Dette innebærer at behov for lagring av opptak må vurderes separat fra behov for strømming av fysisk undervisning.

Behandling av underviserens personopplysninger kan skje med avtale som behandlingsgrunnlag, typisk arbeids- eller oppdragsavtale. Arbeidsgiver kan med grunnlag i arbeidsavtalen og styringsretten normalt kreve at ansattes undervisning skal tas opp.

Avtale er derimot som regel ikke et aktuelt behandlingsgrunnlag for studenters personopplysninger. Behandling av studentenes personopplysninger må da begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag. Undervisning er en oppgave som utføres i allmennhetens interesse. Behandlingsgrunnlaget hjemles i GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. uhl, § § 1-1 om universiteters og høyskolors formål om å tilby høyere utdanning. Et krav her er at behandlingen er nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning) og at andre kriterier, slik som informasjon til de registrerte, er oppfylt. Vurdering av om behandlingen er nødvendig og dermed kan skje på bakgrunn av allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, må ta utgangspunktet i formålet med behandlingen vurdert opp mot de ulemper den innebær for de registrerte.

Det kan tenkes flere formål med opptak av fysisk eller hybrid undervisning:

Tilrettelegging for studenter med funksjonsnedsettelse eller særskilte behov etter uhl. § 4-3(c) (se også 3.1.1.1 og 3.1.1.2.) eller i tilfeller der muligheten til å følge fysisk undervisning er sterkt begrenset (f.eks. som følge av smittevernsrestriksjoner).

Opptak kan her anses nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse. Studenter må likevel informeres om at det gjøres opptak og kravet til informasjon etter personopplysningsloven må være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 2.2.3).

- Økt tilgjengelighet og fleksibilitet

Formålet vil her gjerne være at studentene får mulighet til å se opptaket (igjen) etter at undervisningen er avsluttet. Om opptak i slike tilfelle kan anses nødvendig, vil bero på vurderingen av ulemper for de registrerte og mulig påvirkning på studentenes deltakelse. Ved forelesninger med lite studentaktivitet innebærer opptak begrensede ulemper (riktignok større enn der undervisningen bare strømmes). Ved læringsformer med mye studentaktivitet (f.eks. gruppeundervisning og seminarer) må behandlingen vurderes opp mot både de ulemper den innebær for de registrerte og mot mulig påvirkning på studentenes deltakelse. Jo mer studentaktiv undervisningen er, desto større ulemper innebærer opptak for den registrerte.

Formålet med opptak dokumenteres og formidles til studentene i forkant. Øvrige krav til informasjon etter personopplysningsloven må være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 3.1.1.3).

Behandling av opplysninger gjennom opptak av undervisning er lovlig så lenge opptaket brukes til det opprinnelige formålet, for eksempel til å gi studentene på kurset en mulighet til å følge undervisningen når de ikke kan delta fysisk. For bruk av opptaket til andre formål og utenfor den konkrete undervisningssituasjonen, må formålet og behandlingsgrunnlaget vurderes på nytt.

De formålene som er nevnt ovenfor tilsier at det er studenter på kurset som kan få tilgang til opptaket. Hvis andre enn studenter på kurset skal gis tilgang til opptaket eller opptaket skal

deles åpent, må man forsikre seg om at man har gyldig behandlingsgrunnlag, og at delingen er nødvendig for å oppnå formålet med behandlingen.

Videre vil åpen deling av opptak av fysisk undervisning være begrenset som følge av tredjemanns opphavsrett til materiale som brukes i undervisningen. Materiale med tredjemannsrettigheter kan i utgangspunktet ikke deles åpent på internett eller med andre studenter enn de som deltar på emnet, se del 3.3.

Selv om behandling av personopplysninger skjer på bakgrunn av allmennhetens interesse, kan personen hvis personopplysninger behandles, motsette seg slik behandling. Det er derfor viktig å ha oversikt over hvilke opptak som er gjort, hvor lenge de lagres og hvordan de deles. Som regel skal opptak slettes når formålet er oppfylt.

Institusjonen må vurdere følgende når det gjøres et opptak:

Hva er formålet med opptak?	Eksempel på formål: Tilrettelegning for studenter med særlige behov, begrenset mulighet å følge fysisk undervisning, rene tilgjengelighets- og bekvemmelighetshensyn.
Hva er det rettslige grunnlaget?	<p>Undervisning er en oppgave i allmennhetens interesse (GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. uhl. § 1-1).</p> <p>Opptak kan skje med allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag i den grad det er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse (her: undervisning), og det ikke fører til uforholdsmessige ulemper for de registrerte.</p> <p>Opptak av <i>forelesninger med liten grad av studentaktivitet</i> innebærer færre ulemper for dem som er til stede og kan begrunnes med allmennhetens interesse.</p> <p>Opptak av <i>studentaktiv undervisning</i> (typisk seminarer) kan begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, forutsatt at ulemper for dem registrerte ikke er uforholdsmessige, vurdert opp mot formålet med strømmingen.</p>
Er deltakere informert om opptaket mv. på forhånd?	Det stilles krav om informasjon til den registrerte ved behandling av

	<p>personopplysninger i GDPR artikkel 13. Selv om noe informasjon kan gis i personvernklaringer, må spesifikk informasjon om den konkrete behandlingen gis separat (se 3.1.1.3). Dette omfatter blant annet opplysninger om formålet med det aktuelle opptaket, hvor og hvor lenge det lagres og hvem som skal ha tilgang til det.</p>
<p>Hvor blir opptaket lagret?</p>	<p>I hvilket system bli opptaket lagret? På harddisk, i skytjeneste, på en læringsplattform? Blir opptaket lagret sentralt eller bare hos den enkelte underviser? Dette er viktig fordi de registrerte må informeres om hvor lagringen skjer, og institusjonen må sørge for gode sletterutiner.</p>
<p>Stilles det krav til deltakerne? Er kravene proporsjonale med formålet?</p>	<p>Krav om deltakelse med lyd og bilde kan være aktuelt ved obligatorisk undervisning, men behovet for dette må vurderes opp mot formålet med opptaket, for å sikre at det er proporsjonalt med omfanget av behandling av personopplysninger.</p>
<p>Hvor lenge blir opptaket lagret? Er det etablert rutiner for når og hvordan opptaket blir slettet?</p>	<p>Skal det lagres frem til eksamen er avlagt? Skal det bare lagres inntil videre? Det er viktig å ivareta lagringsbegrensingsprinsippet som sier at personopplysninger skal slettes når de ikke lengre er nødvendige for formålet de ble innhentet for.</p> <p>De ulike opptakssystemenes innstillinger bør sikre at det ikke lagres automatiske opptak i etterkant av strømmingen. Hvis det ikke er mulig å sikre dette, må andre tekniske system sikre en slik automatisk sletting. Det skal ikke stoles på manuell sletting fordi det medfører en større risiko for ukontrollerbar behandling av store mengder personopplysninger over en tid.</p>
<p>Hvem skal ha tilgang til opptaket?</p>	<p>Er det bare deltakere på kurset som får tilgang? Skal opptaket deles åpent?</p>

3.2.4 Heldigital undervisning

3.2.4.1 Behandling av personopplysninger ved digital undervisning

Behandling av studentenes personopplysninger må begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag. Undervisning er en oppgave som utføres i allmennhetens interesse. Behandlingsgrunnlaget hjemles i GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. uhl. § § 1-1 om universiteters og høyskoleers formål om å tilby høyere utdanning. Behandlingen må være nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning), og krav om deltakelse med lyd og bilde må vurderes opp mot formålet med undervisningen.

Digital undervisning forutsetter at alle deltakere følger undervisningen online via plattformer for videokommunikasjon, f.eks. Zoom eller Teams. Deltagelse i digital undervisning innebærer at deltakernes personopplysninger behandles. Behandling av underviserens personopplysninger kan skje med avtale som behandlingsgrunnlag. Behandling av studentenes personopplysninger må begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, forutsatt at behandlingen er nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning), og at andre kriterier, som informasjon til de registrerte, er oppfylt.

Ved å endre på innstillinger for oppkoplingen til plattformen for videokommunikasjon, kan deltakerne til en viss grad kontrollere hvilke opplysninger som behandles. Navn vises uansett, men lyd eller bilde kan deaktiveres. Institusjoner må derfor vurdere om man skal kreve at studentene deltar med lyd og bilde. Behovet for deltakelse med lyd og bilde må vurderes opp mot formålet med undervisningen, for å sikre at krav er proporsjonalt til omfanget av behandling av personopplysninger som deltakelsen medfører. Krav om deltakelse med lyd og bilde kan være aktuelt ved obligatorisk undervisning, men behovet må likevel vurderes opp mot undervisningsformålet.

Visse plattformer for videokommunikasjon lagrer et automatisk permanente opptak av video. Hvis formålet med digital undervisning ikke forutsetter et opptak av undervisning (se nærmere neste del), skal slike eventuelle automatiske opptak slettes umiddelbart. Slike automatiske opptak bør om mulig deaktiveres, og man bør iverksette rutiner for automatisk sletting.

3.2.4.2 Opptak og deling av digital undervisning

Opptak av undervisning medfører personvernulemper for studentene som går lenger enn ren strømming. Det bør derfor ikke gjøres automatiske opptak av heldigital undervisning med mindre det er behov for det.

Opptak av ansatte og oppdragstakere kan som regel skje med avtale som behandlingsgrunnlag. Opptak av studenter må derimot skje med grunnlag i allmennhetens interesse, dvs. opptak må være nødvendig for å oppnå formålet med undervisningen. Samtykke som behandlingsgrunnlag vil som hovedregel ikke være aktuelt for opptak av undervisning der studenter tas opp på grunn av kravene som stilles i GDPR artikkel 7, særlig om frivillighet.

Opptak skal i utgangspunktet bare brukes for det opprinnelige formålet og slettes etterpå. Hvis det kommuniserte formålet for eksempel var å gi studenter som ikke var til stede mulighet til å følge undervisningen, skal slike opptak derfor slettes senest etter at emnet er avsluttet (typisk etter kontinuasjonseksamen). Ved videre bruk og særskilt deling av slike opptak utenfor den aktuelle undervisningssituasjonen, må formålet og behandlingsgrunnlaget vurderes på nytt.

Opptak av undervisning der kun foreleseren er identifiserbar, kan gjenbrukes i større grad, så lenge foreleseren er informert om det. Gjenbruk av slike opptak vil imidlertid normalt kreve nytt opphavsrettslig samtykke fra ansatte.

Opptak av undervisning innebærer behandling av personopplysninger til personer som er med på opptaket med lyd eller bilde. For å være lovlig, må slik behandling ha et bestemt formål og et lovlig behandlingsgrunnlag (se del 2.2.). Behovet for opptak må derfor vurderes med utgangspunktet i hva som er nødvendig for å oppfylle formålet med undervisningen. Det skal tas hensyn til hva slags undervisningsform det er snakk om (monologforelesning, seminar, arbeid i laboratoriet, osv.), hvilken grad av studentaktivitet som forutsettes og om undervisningen er obligatorisk.

I motsetning til strømming, er opptak normalt ment å lagres over en viss periode. Dette innebærer at behov for lagring av opptak må vurderes separat fra behovet for strømming av fysisk undervisning. Det er ikke adgang til å lagre opptak uten en grunn. Lagringsbegrensningsprinsippet i GDPR artikkel 5 nr. 1 bokstav e, innebærer at personopplysninger skal slettes når de ikke lenger er nødvendige for formålet de ble innhentet for.

Behandling av underviserens personopplysninger kan skje med avtale som behandlingsgrunnlag, typisk arbeids- eller oppdragsavtale. Behandling av studentenes personopplysninger kan begrunnes med allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, forutsatt at den er nødvendig for å utføre oppgaven (her: undervisning) og at andre kriterier slik som informasjon til de registrerte er oppfylt. Formålet med opptak dokumenteres og formidles til studentene i forkant og øvrige krav til informasjon etter personopplysningsloven må være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 3.1.1.3).

Vurderingen om opptaket er nødvendig og dermed kan skje på grunnlag av allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, må ta utgangspunktet i formålet med slik behandling vurdert opp mot de ulempene den innebærer for de registrerte. Heldigital undervisning gir mulighet til følge undervisning i tilfeller der mulighetene til å følge fysisk undervisning er sterkt begrenset (f.eks. som følge av smittevernsrestriksjoner).

Det kan tenkes flere formål for opptak av heldigital undervisning:

- Tilrettelegging for studenter med funksjonsnedsettelse eller særskilte behov etter uhl. § 4-3(c) (se også 3.1.1.1 og 3.1.1.2.) eller tilfeller der mulighetene til å følge fysisk undervisning er sterkt begrenset (f.eks. som følge av smittevernsrestriksjoner).

Opptak kan i slike tilfeller anses nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse. Studenter må likevel informeres om at det gjøres opptak og kravet til informasjon etter personopplysningsloven må være oppfylt (se mer om informasjonskravet i del 2.2.3).

- Økt tilgjengelighet og fleksibilitet

Formålet vil her gjerne være at studentene får mulighet til å se opptaket (igjen), etter at undervisningen er avsluttet. Om opptak i slike tilfelle kan anses nødvendig, vil avgjøres etter vurdering av ulemper for de registrerte og mulig påvirkning på studentenes deltakelse. Ved forelesninger med lite studentaktivitet innebærer opptak begrensede ulemper (disse er riktignok større enn der undervisningen bare strømmes). Ved læringsformer med mye studentaktivitet (f.eks. gruppeundervisning og seminarer) må behandlingen vurderes opp mot både de ulemper den innebærer for de registrerte og mulig påvirkning den vil ha for studentenes deltakelse. Jo mer studentaktiv undervisningen er, desto større ulemper innebærer opptak for den registrerte.

Behandling av opplysninger gjennom å gjøre opptak av heldigital undervisning er lovlig så lenge opptaket brukes til opprinnelige formål, for eksempel for å gi studentene på emnet en mulighet til å følge undervisningen når de ikke kan delta fysisk. For eventuell bruk avopptaket til andre formål og utenfor den konkrete undervisningssituasjon, skal formålet og behandlingsgrunnlaget vurderes på nytt.

Disse formålene tilsier at det bare er studenter på emnet som kan få tilgang til opptaket. Hvis man ønsker at andre enn studenter på emnet skal gis tilgang til opptaket eller til og med dele det åpent, må man sørge for at de som er med på opptaket er informert over kretsen av personer som får tilgang. Om det ikke er tilfellet, må det innhentes samtykke for deling av opptaket med andre. Dette samtykket kan trekkes tilbake på ethvert tidspunkt. Videre kan adgang til åpen deling av opptak av fysisk undervisning være begrenset som følge av tredjemanns opphavsrett til materiale som brukes i undervisningen. Materiale med tredjemannsrettigheter kan ikke deles åpent på internett eller med studenter som ikke deltar på emnet, se del 3.3.

Institusjonen må vurdere følgende når det gjøres et opptak av heldigital undervisning:

Hva er formålet med opptak?	Eksempel på formål: Tilrettelegging for studenter med særlige behov, rene tilgjengelighets- og bekvemmelighetshensyn.
Hva er det rettslige grunnlaget?	Undervisning er en oppgave i allmennhetens interesse (GDPR artikkel 6 nr. 1 bokstav e, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-1). Opptak kan skje med allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag i den grad

	<p>det er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse (her: undervisning), og den ikke fører til uforholdsmessige ulemper for de registrerte.</p> <p>Opptak av <i>forelesninger med liten grad av studentaktivitet</i> innebærer færre ulemper for dem til stede og kan begrunnes med allmennhetens interesse.</p> <p>Opptak av <i>studentaktiv undervisning</i> (typisk seminarer) kan begrunnes i allmennhetens interesse som behandlingsgrunnlag, forutsatt at ulemper for de registrerte ikke er uforholdsmessige, vurdert opp mot formålet med strømmingen.</p>
<p>Ble deltakere informert om opptaket mv. på forhånd?</p>	<p>Det stilles krav om informasjon til den registrerte ved behandling av personopplysninger i GDPR artikkel 13. Selv om noe informasjon kan gis i personvernklaringer, må spesifikk informasjon om den konkrete behandlingen gis separat (se 3.1.1.3). Dette omfatter blant annet opplysninger om formålet med det aktuelle opptaket, hvor og hvor lenge det lagres og hvem som skal ha tilgang til det.</p>
<p>Hvor blir opptaket lagret?</p>	<p>I hvilket system blir opptaket lagret? På harddisk, i skytjeneste, på en læringsplattform? Blir opptaket lagret sentralt eller bare hos den enkelte underviser? Dette er viktig fordi de registrerte må informeres om hvor lagringen skjer, og institusjonen må sørge for sletterutiner.</p>
<p>Stilles det krav til deltakerne? Er kravene proporsjonale med formålet?</p>	<p>Krav om deltakelse med lyd og bilde kan være aktuelt ved obligatorisk undervisning, men behovet for dette må vurderes opp mot formålet med strømmingen for å sikre at den er proporsjonal med omfanget av behandling av personopplysninger.</p>

<p>Hvor lenge blir opptaket lagret? Er det etablert rutiner for når og hvordan opptaket blir slettet?</p>	<p>Skal opptaket lagres frem til eksamen er avlagt? Skal opptaket bare lagres inntil videre?</p> <p>Viktig er lagringsbegrensingsprinsippet som sier at personopplysninger skal slettes når de ikke lenger er nødvendige for formålet de ble innhentet for.</p> <p>De ulike opptakssystemenes innstillinger bør sikre at det ikke lagres automatiske opptak i etterkant av strømmingen. Hvis det ikke er mulig å sikre dette, må andre tekniske system sikre en slik automatisk sletting. Det skal ikke stoles på manuell sletting fordi det medfører en større risiko for ukontrollerbar behandling av store mengder av personopplysninger over en tid.</p>
<p>Hvem skal ha tilgang til opptaket?</p>	<p>Er det bare deltakere på emnet som får tilgang? Skal opptaket deles åpent?</p>

3.3 Deling og gjenbruk av materiale frembrakt av ansatte og studenter

3.3.1 Innledning

Denne delen behandler ulike spørsmål knyttet til deling av materiale frembrakt av forelesere og studenter. Dette omfatter blant annet forhåndsproduserte opptak for bruk i undervisning, forskjellige emne- og støttemateriale, eksamensoppgaver og eksamensbesvarelser.

3.3.2 Forhåndsproduserte opptak

Ansatte undervisere har opphavsrett til forhåndsproduserte opptak de frembringer for bruk i undervisningen. Deling av slike opptak krever samtykke, og kan utløse krav om kompensasjon. Slikt samtykke kan være underforstått, for eksempel ved at underviseren får i oppdrag å lage forhåndsproduserte opptak mot særskilt avtalt kompensasjon. Det anbefales å håndtere slike spørsmål gjennom avtale og avklare deling med underviser på forhånd. I visse tilfelle har institusjonen produsentrettigheter som begrenser undervisers rett til bruk av slike opptak utenfor institusjonen.

Underviser kan normalt publisere selvproduserte opptak fritt tilgjengelig på internett. I tilfeller der institusjon har produsentrettigheter, kan opptak ikke deles uten samtykke fra institusjon. Institusjonens videreutvikling av slik materiale etter at ansatte har sluttet krever samtykke fra ansatte.

Ansatte fremstiller stadig flere forhåndsproduserte opptak for bruk i undervisning, særlig til bruk på ulike læringsplattformer. Deling og gjenbruk av slike forhåndsproduserte opptak krever samtykke fra den ansatte som har frembrakt materialet og i en del tilfeller også fra institusjonen.

Ansatte har opphavsrett til opptak av egen undervisning. Institusjonens bruk av slike opptak forutsetter derfor samtykke fra de ansatte som opphavere. Et slikt samtykke behøver ikke være uttrykkelig, men kan følge underforstått av arbeidsforholdet og forutsetninger rundt frembringelsen av opptaket.

Utgangspunktet er at ansatte i ordinære forsknings- og undervisningsstillinger kan oppfylle sin undervisningsplikt ved å holde muntlige forelesninger. Dersom forhåndsproduserte opptak fungerer som direkte erstatning for slike forelesninger og den ansatte ikke blir kompensert eller får uttelling i undervisningsregnskap e.l. for opptaket ut over det han ville fått for en ordinær forelesning, vil dette normalt innebære at ytterligere bruk av opptaket forutsetter nytt samtykke. Produksjon av opptak er normalt ressurs- og tidkrevende og tiden den ansatte legger ned i produksjonen og i hvilken grad han blir kompensert for dette, vil være viktige indikasjoner på om det er gitt samtykke til videre bruk og omfanget av dette.

I enkelte tilfeller kan forutsetninger om gjenbruk ligge underforstått i ansettelsesforholdet. Underviser man for eksempel på en flercampusinstitusjon, kan det ligge i forutsetningen når opptaket gjøres at dette også skal brukes på flere campus. En indikasjon på at dette er tilfellet kan

være at ansatte blir kompensert eller får uttelling i større grad enn det han ville ha fått for en enkelt forelesning.

Uklarhet rundt omfanget av videre bruk av forhåndsproduserte opptak innebærer at slik bruk bør avtales, enten gjennom separate avtaler, men helst gjennom mer generelle avtaler, for eksempel i tilknytning til avtalte satser i timeregnskap eller tilsvarende. Dette gjelder særlig mer omfattende produksjoner, hvor den ansatte har fått i oppdrag å lage forhåndsproduserte opptak med konkrete krav til utforming mot kompensasjon. I slike tilfeller bør man også avtaleregulere eventuell bruk av opptaket etter at den ansatte har sluttet i stillingen.

I mange tilfeller vil den ansatte ha produsentrettigheter til opptak som gjøres selv om det skjer med utstyr som institusjonen stiller til disposisjon. Når institusjonen er involvert i lyd- og filmopptak gjennom å finansiere produksjonen eller ved å stille til disposisjon særlig utstyr, vil institusjonen ha produsentrettigheter. Videre bruk av slike opptak krever institusjonens samtykke, i tillegg til samtykke fra underviser.

Ansatte ved institusjonen har imidlertid produsentrettigheter til enkle opptak, for eksempel opptak som er gjort med webkamera og mikrofon på egen pc. Slike opptak kan ansatte fritt benytte, med mindre det er avtalt eller forutsatt at institusjonen har rettigheter til deling av slike opptak.

Ved deling av forhåndsproduserte opptak skal følgende vurderes:

Hvem har opphavsrett og produsentrettigheter til opptaket?	Den ansatte har opphavsrett til forhåndsproduserte opptak og bruk forutsetter samtykke. Hvis institusjonen har nærstående rettigheter kreves også samtykke fra institusjonen.
Er deling av forhåndsprodusert opptak underforstått i avtalen?	Gjenbruk kan reguleres uttrykkelig eller være underforstått i oppdrags-, arbeids- eller andre avtaler med den ansatte. I motsatt fall krever deling samtykke.
Hvem kan institusjonen dele forhåndsprodusert opptak med?	Forhåndsproduserte opptak kan i utgangspunktet bare deles med studenter og ansatte ved institusjonen. Deling ut over dette (for eksempel ved åpen deling på nett) må være avtalt eller klart forutsatt.

3.3.3 Emne- og støttemateriale

3.3.3.1 Generelt

Materiale som produseres for eksamen, som eksamensoppgaver og sensorveiledninger, er unntatt opphavsrettsbeskyttelse. Videre bruk av slikt materiale ved institusjonen eller av andre, krever derfor ikke samtykke fra den som har frembrakt materialet.

Sensorbegrunnelser er også unntatt opphavsrettsbeskyttelse, men slike begrunnelser inneholder personopplysninger til både sensor og student. Deling og bruk av sensorbegrunnelser er derfor avhengig av et lovlig behandlingsgrunnlag. Når sensorbegrunnelser deles utelukkende for å muliggjøre sensur, vil det være en oppgave i allmennhetens interesse.

Eksamensbesvarelser og andre studentarbeider er opphavsrettsbeskyttet og deling krever samtykke, med mindre bruken er begrenset. I sammenheng med sensur vil det da bli omfattet av stilltiende samtykke. Slike besvarelser utgjør også personopplysninger, og disse må oppfylle kravene som stilles til personvern.

Stipendiater som skriver doktoravhandling beholder rettighetene til denne, når avhandlingen er en monografi. Institusjonen har imidlertid en sedvanemessig rett til tilgjengeliggjøring av avhandlingen i forbindelse med disputas.

I tillegg til synkron undervisning for eksempel i form av forelesninger og seminarer brukes det en del forskjellige emne- og støttemateriale i undervisningen. Det kan være ulike typer av materiale for asynkron undervisning, f.eks., støttemateriale til synkron undervisning, som billedpresentasjoner, disposisjoner og oppgaver, men også andre tekster og podkaster. I tillegg finnes materiale av mer administrativ karakter, som læreplaner, eksamensinformasjon, mv.

Bortsett fra rent administrativt materiale og støttemateriale av helt enkel karakter, vil slikt materiale være opphavsrettsbeskyttet og bruk krever samtykke. Slikt samtykke kan være underforstått, men det må her skilles mellom ulike typer materiale.

Ved deling av emne- og støttemateriale skal følgende vurderes:

Hva slags materiale handler det om? Er materialet opphavsrettsbeskyttet?	Eksamensoppgaver, sensorveiledninger og sensurbegrunnelser og materiale av ren administrativ eller svært enkel karakter er unntatt fra opphavsrettsbeskyttelse.
Hvem har opphavsrett til materialet?	Hvem har utarbeidet materialet? Har det blitt gjort på bakgrunn av en særskilt avtale eller er det utarbeidet i forbindelse med gjennomføring av undervisningsplikt?

<p>Hvilke rettigheter har institusjonen til å benytte materialet?</p>	<p>Har institusjonen bruksrett til materialet i den konkrete undervisningssammenhengen?</p> <p>Finnes det særlige avtaler mellom opphaver og institusjonen?</p> <p>Foreligger det samtykke fra opphaver til deling av materialet utenfor den konkrete undervisningssituasjonen?</p> <p>Kan slikt samtykke være underforstått? F.eks. på bakgrunn av særskilte avtaler.</p>
<p>Har andre (utover de ansatte) rettigheter til materialet?</p>	<p>Har man grunnlag for bruk gjennom avtale, avtalelisens eller lovfestet unntak? Se nærmere del 3.4.</p>
<p>Er alle opphavere navngitt?</p>	<p>Opphaver skal navngis i samsvar med god skikk. Hvis undervisningsmateriale senere brukes av andre undervisere, bør det fremgå hvem som opprinnelig har frembrakt materialet.</p>

3.3.3.2 Kan emne- og støttemateriale deles?

Diverse materiale av rent administrativ karakter, som timeplaner, eksamensinformasjon samt støttemateriale er av helt enkel karakter, faller utenfor opphavsrettsbeskyttelse og kan deles.

Materiale som er laget av og er ment å brukes av den enkelte underviser, som forelesningsmanuskript og billedpresentasjoner, kan deles av institusjonen til studentene i forbindelse med den konkrete undervisningssituasjonen. Videre bruk krever derimot nytt samtykke.

Mer generelt emnemateriell, som oppgaver, quizer, samling av spørsmål til eksamen og andre tekster som brukes i undervisningen, har derimot ikke den samme personlige tilknytningen. Slikt materiale utvikles gjerne av flere undervisere over tid, og det ligger gjerne en forutsetning om at slikt materiale «tilhører faget», og skal kunne benyttes av andre som underviser i faget. Institusjonen har derfor en bruksrett til slik materiale, også etter at underviser har sluttet.

Opphavsretten til rent administrativt materiale som frembringes som læreplaner, eksamensinformasjon, mv. går over til institusjonen i kraft av arbeidsforholdet.

Enkelte typer materiale er helt unntatt opphavsrettsbeskyttelse og kan brukes videre og deles av institusjonen, også etter ansettelsesforholdet er avsluttet. Det er tilfelle for diverse administrativt materiale, enkelt materiale som ikke er opphavsrettsbeskyttet, og eksamensoppgaver, sensorveiledninger, sensurbegrunnelser (se også 2.1.1. og 3.3.4. nedenfor).

Selv om institusjonen har rett til å bruke materialet ut over den enkelte undervisningssammenheng, må institusjonen likevel være oppmerksom på at tredjemann kan ha rettigheter til materialet som deles, se nedenfor i punkt 3.4.

3.3.3.3 Kan undervisningsmateriale brukes kommersielt?

Om undervisningsmateriale kan brukes kommersielt er avhengig av hvordan det ble framstilt og hvem som ønsker å bruke det kommersielt.

Hvis materialet framstilles på bakgrunn av oppdragsavtale eller annen uttrykkelig avtale, vil den tiltenkte bruken gjerne være avtalt. I slike tilfeller er det vanlig at rettigheter overdras til institusjonen og at institusjonen også kan bruke materiale kommersielt, med mindre annet er avtalt.

Ansatte har rettigheter til materiale de frembringer i sin forsknings- og undervisningsvirksomhet og kan i utgangspunktet også bruke det kommersielt, forutsatt at dette ikke legger begrensninger på institusjonens rett til å bruke materialet. Ansatte må for eksempel kunne utgi en oppgavesamling, forutsatt at det ikke overdras rettigheter til forlaget som begrenser institusjonens rett til å bruke oppgavene i undervisningen. Institusjonene kan derfor ikke legge begrensninger på rett til å utnytte materiale som fremstilles i løpet av arbeidsforhold. Lojalitetsplikten overfor tidligere arbeidsgivere vil heller ikke hindre kommersiell bruk, fordi institusjonens interesser normalt vil være godt nok ivaretatt ved at den kan utnytte undervisningsmaterialet etter arbeidsforholdets slutt.⁵⁰

Ved kommersiell bruk må institusjonen også sørge for klarering av materiale tredjemann har rettigheter til, se nedenfor i punkt 3.3.

3.3.4 Eksamen, sensur og studentarbeider

Eksamensoppgaver og sensorveiledninger er unntatt fra opphavsrettsbeskyttelse. Dette innebærer at bruk av slikt materiale, av institusjonen eller andre, ikke krever samtykke.

Sensorbegrunnelser er også unntatt opphavsrettsbeskyttelse, men de inneholder personopplysninger til både den som sensurerer og den som har skrevet besvarelsen. Deling og bruk av sensorbegrunnelser er derfor avhengig av et lovlig behandlingsgrunnlag og ivaretatt personvern.

Eksamensbesvarelser og andre studentarbeider er opphavsrettsbeskyttet og deling, ut over til sensur, krever samtykke. Slike besvarelser utgjør også personopplysninger og behandling av disse må oppfylle de krav som stilles i personvernlovgivningen.

Eksamensoppgaver og sensorveiledninger er unntatt fra opphavsrettslig vern etter åvl. § 14. Dette innebærer at ansatte som fremstiller slikt materiale ikke kan motsette seg videre bruk og

⁵⁰ Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 62.

deling. Institusjonen og andre kan derfor fritt bruke slikt materiale over tid og gjøre det tilgjengelig.

Sensorbegrunnelser er også unntatt fra opphavsrettslig vern, og deling av slike begrunnelser krever ikke opphavsrettslig samtykke fra sensor. Derimot utgjør sensorbegrunnelser personopplysninger både til den som sensurer og den som har skrevet besvarelsen. Behandling av personopplysninger kan skje på bakgrunn av et spesifikt formål og bare når det foreligger et gyldig rettslig grunnlag. Det innebærer at behandling av sensorbegrunnelser er tillatt bare i den utstrekning det er nødvendig for å oppnå formålet. Enhver annen behandling vil kreve en vurdering av behandlingsgrunnlag og formål.

Eksamensbesvarelser og andre frembringelser av studenter i løpet av studiet, for eksempel oppgaver, er normalt opphavsrettsbeskyttet, og kan ikke deles uten studentens samtykke. Unntatt er begrenset bruk i sammenheng med sensur og tilbakemelding, som må anses å omfattes av stilltiende samtykke ved å takke ja til opptak på studiet. Enhver videre bruk av slikt materiale forutsetter at det inngås avtale om utnyttelse. Eksamensbesvarelser utgjør også personopplysninger, og behandling av disse må oppfylle de krav som stilles i personvernlovgivningen. Behandling av personopplysninger kan bare skje på grunnlag av et spesifikt formål og bare når det foreligger et gyldig behandlingsgrunnlag. Dette innebærer at behandling av eksamensbesvarelser bare er tillatt i den utstrekning det er nødvendig for å oppnå formålet. Enhver ny behandling vil kreve en vurdering av behandlingsgrunnlag og formål.

Stipendiater beholder opphavsretten til sin doktoravhandling, men institusjonen har en sedvanerett til å trykke opp fysiske eksemplarer av avhandlingen i forbindelse med disputas. Man kan imidlertid spørre om dette også må gjelde for en begrenset digital tilgjengeliggjøring i forbindelse med disputasen. Det anbefales uansett at institusjonens rett til digital tilgjengeliggjøring av doktoravhandlinger avtalereguleres.

3.4 Bruk av andres opphavsrettsbeskyttede materiale i undervisning

3.4.1 Innledning

Når digitale ressurser deles, må det gjøres en vurdering av om andre enn ansatte har rettigheter til materialet som deles, og om man har rettslig grunnlag for å dele det.

Deling av andres materiale til studenter på spesifikke emner vil i de fleste tilfeller være lovlig etter avtaler med forvaltningsorganisasjoner i kombinasjon med bestemmelser om avtalelisens og andre opphavsrettslige unntak.

Dersom materialet deles med studenter som ikke deltar på emnet eller deles åpent på internett, kreves det som regel samtykke fra rettighetshaver. Dette gjelder både emne- og støttemateriale som billedpresentasjoner og opptak av undervisning samt forhåndsinnspilt undervisningsmateriale.

Opphaver skal etter åvl. § 5 navngis i samsvar med god skikk ved eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av materialet.

Med andres opphavsrettsbeskyttede materiale menes materiale som brukes i undervisning som ansatte eller institusjonen ikke har opphavsrett til. I undervisningssammenheng vil det typisk være fagbøker og artikler eller bilder og film som er tilgjengelig på internett. Det vil også omfatte bruk av materiale fra andre ansatte, f.eks. undervisere som har undervist på emnet tidligere.

Bruk av andres opphavsrettsbeskyttede materiale krever samtykke fra opphaver, med mindre det finnes unntak for spesifikk bruk eller bruken omfattes av en avtalelisens.

3.4.2 Fribruksregler og avtalelisenser

Sitatretten i åvl. § 29 gir rett til å sitere fra andres åndsverk i samsvar med god skikk, i den utstrekning dette er nødvendig ut fra formålet med sitatet. I undervisningssammenheng gir dette rett til å gjengi utdrag fra verk i forbindelse med analyse og kritikk av verket som siteres. Sitat til illustrasjonsformål er derimot mer begrenset. Åndsverkloven § 43 gir rett til fremføring og overføring av verk i forbindelse med undervisning, men gjelder ikke for filmverk og scenisk fremføring av sceneverk. Videre gir åvl. § 26 adgang til eksemplarframstilling til privat bruk, mens § 4 gir adgang til framstilling av midlertidige eksemplarer.

UHR har inngått rammeavtaler med forvaltningsorganisasjoner som Kopinor, BONO og Norwaco som gir rett til visse former av utnyttelse av verk. Avtalene med Kopinor og Norwaco gir også grunnlag for avtalelisens, som gjør at man også kan bruke verk fra rettighetshavere som ikke er medlemmer av organisasjonen, i undervisning og i institusjonens virksomhet.

Kopinor-avtalen omfatter kopiering av litterære verk (i trykt og digital form) som tekst, billedverk, fotografier, tegninger, grafiske framstillinger og databaser. Slik kopiering omfatter eksemplarframstilling ved fotokopiering, digital kopiering som lagring, skanning og utskrift, samt kopiering som skjer som en del av en annen frembringelse, f.eks. bruk av et bilder i lukkede nettverk (læringsplattformer, intranett, videokonferanser og webinarer), og opptak av undervisning. Kopinor-avtalen gir derimot ikke tillatelse til tilgjengeliggjøring av læringsressurser til en bredere allmennhet. Avtalen dekker bare tilgjengeliggjøring som skjer internt ved spredning av papirkopier og ved tilgjengeliggjøring i interne lukkede nettverk til studenter som deltar på emnet som materialet er utarbeidet for.⁵¹

Norwaco-avtalen omfatter opptak og bruk av kringkastingsprogrammer i undervisning fra alle NRKs TV- og radiokanaler, en rekke europeiske TV-kanaler samt de fleste norskproduserte spillefilmer. Avtalen er imidlertid ganske begrenset både når det gjelder innhold og faktisk bruk som dekkes. Avtalen dekker heller ikke eksterne produksjoner der kanalen ikke sitter på rettighetene.

BONO-avtalen gir rett til utnyttelse av kunstverk som billedkunst, malerier, trykk og annen grafikk av norske og utenlandske kunstnere som BONO representerer i undervisningsvirksomhet. Den tillater kopiering og lagring av kunstverk i adgangsbeskyttede databaser og tilgjengeliggjøring internt, samt bruk av kunstverkene i andre digitale læremidler. Slike digitale

⁵¹ Om Kopinor-avtalen se Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 77-79. Det ble midlertidig inngått nye avtaler med Kopinor fra 1. januar 2021 til 31. desember 2024 uten at det ble gjort endringer på punktene omtalt her.

læremidler er begrenset til utnyttelse i forbindelse med egen undervisningsvirksomhet og kan ikke gjøres fritt tilgjengelig.⁵²

3.4.3 Bruk av andres opphavsrettsbeskyttede materiale i undervisningssammenheng

Bortsett fra lovlige sitater, vil lovlig bruk i undervisningssammenheng på, som regel være begrenset til tilgjengeliggjøring for en begrenset krets av personer, typisk for studenter på bestemte emner. Dette innebærer at materiale som inneholder andres verk ikke kan legges åpent tilgjengelig på internett. Det er tillatt å bruke materiale i digitale læringsplattformer, men tilgang til materialet må begrenses til undervisere og studentene i det konkrete emnet som materialet ble utarbeidet for.

I utgangspunktet kan det fremstilles eksemplar av litterære og kunstneriske verk som tekst, bilder, fotografier, tegninger og grafiske fremstillinger etter Kopinor-avtalen. Slike eksemplar kan deles på en lukket plattform, det vil si at det skal finnes adgangsbegrensninger som i utgangspunktet gir tilgang til studenter i det emnet som materialet ble utarbeidet for.

Bruk og deling av materiale skal også følge god henvisningsskikk. Etter §5 åvl. ved eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring skal opphaver(e) navngis, såfremt det er praktisk mulig.

Det finnes en risiko for at ansatte begår opphavsrettsinngrep ved å bruke andres materiale. Dette vil typisk skje ved at ansatte legger sitt eget undervisningsmateriale som inneholder andres opphavsrettsbeskyttede materiale åpent tilgjengelig på nett. Institusjonene bør i slike tilfeller normalt påta seg ansvaret for konsekvensene av slik uautorisert deling av læringsressurser. Institusjonene bør samtidig sørge for opplæring av sine ansatte for å unngå slike opphavsrettsinngrep.

Ansattes- eller tredjemanns opphavsrett kan også krenkes av studenter som laster ned læringsmateriale og gjør det åpent tilgjengelig på internett. Det finnes nettsteder som i praksis oppfordrer studentene til å dele materiale som de ikke har opphavsretten til. Institusjonene bør sette seg inn i slike problemstillinger, og gi konkrete anbefalinger til sine ansatte om eventuelle tiltak for å minske muligheter for uautorisert bruk når materiale deles med studentene. Studentene bør få informasjon om hvilken bruk av undervisningsmateriale som er tillatt. Studentene har imidlertid selv ansvar for eventuelle inngrep. Det kan tenkes visse tilfeller hvor institusjonen bør påta seg ansvar for at studentene ikke overholder opphavsretten, i forbindelse med arbeider på studiet som forutsetter bruk av andres materiale, f.eks. i mediefag o.l.

3.5 Universell utforming

Med universell utforming menes utforming av ulike løsninger, f.eks. digitale medier eller digitale læringsplattformer, for å sikre tilgjengelighet for alle, uavhengig av alder, ferdigheter eller funksjonsevne. I undervisningssammenheng betyr det at læringsressurser skal kunne

⁵² Se Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018 s. 80-81.

benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse, f.eks. syns-, hørsel- lese- og bevegelsehemmede. Forpliktelsene stammer fra FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) og EU sin lovgivning på området.

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming etter likestillings- og diskrimineringsloven § 17 første ledd.

Både de statlige og private universitetene og høyskolene er omfattet av kravene til universell utforming. Der den generelle universelle utformingen ikke dekker enkeltstudenters faktiske behov for tilrettelegging, gir universitets- og høyskoleloven supplerende regler om rett til individuell tilrettelegging både for studenter med funksjonsnedsettelse og andre særskilte behov, jf. § 4-3 femte ledd.

Forskriften om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske løsninger har som formål å sikre universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske løsninger (herunder digitale læremidler), og gjelder for løsninger som underbygger virksomhetens alminnelige funksjoner, inklusive utdannings- og opplæringssektoren.

Etter § 4c i den nye forskriften som trådte i kraft den 1. februar 2022, er tredjepartsinnhold utenfor virksomhetens kontroll unntatt kravene til universell utforming. Forskriften definerer ikke hva som anses å være tredjepartsinnhold, men i undervisningssammenheng må dette anses å omfatte andres materiale som brukes i undervisning.

Forskriften om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger viser til WCAG 2.1. standarden. Kravene gjelder alle nettløsninger, herunder digitale læremidler, med følgende unntak: direktesendte tidsbaserte medier og synstolking av forhåndsinnsplite tidsbaserte medier (§ 4c). Dette innebærer at det foreløpig ikke er krav til teksting av direktesendt innhold.

For digitale læringsressurser er det følgende krav og mulige løsninger for disse:

- teksting av forhåndsinnsplitt innhold
- tekstalternativ for innhold som ikke er tekst
- alternativ til forhåndsinnsplitt lyd i form av tekst
- alternativ til forhåndsinnsplitt video i form av tekst eller lyd
- bruk av overskrifter i tekst.

Det er også en rekke krav som retter seg mot nettsider og portaler, se nærmere på nettsiden til Tilsynet for universell utforming av ikt (Uutilsynet) nettside (<https://www.uutilsynet.no/wcag-standard/wcag-20-standard/86> og <https://www.uutilsynet.no/fremtidig-regelverk/wcag-21-standard/140>).

Forhåndsproduserte videoopptak skal tekstes. Etter § 4 i forskriften om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske løsninger er det krav til teksting av alle forhåndsproduserte videoopptak. Forskriften krever at nettløsninger, herunder digitale læremidler,

utformes i samsvar med en ISO WCAG 2.0 standard.⁵³ Den nye forskriften som trådte i kraft den 1. februar 2022, gjennomfører kravene i den nye WCAG 2.1. standarden, men innebærer ingen endring i krav til teksting av forhåndsproduserte videoopptak.

Ansatte har opphavsrett til forhåndsproduserte opptak. Teksting av slike opptak vil innebære en ytterligere opphavsrettsrettslig utnyttelse som i utgangspunktet krever samtykke. Institusjonen har en lovpålagt plikt til universell utforming og må ha adgang til slik teksting som en del av arbeidsforholdet. Institusjonen må sørge for at slike opptak tekstes, enten ved å stille programvare for teksting til rådighet for ansatte (med evt. kompensasjon for tiden som kreves til teksting) eller ved å selv besørge slik teksting (f.eks. instruere annet personale eller oppdragsholder). Likevel må ansatte som er med på opptaket informeres om det, eventuelt etter teksting, spesielt dersom det er et snakk om gamle opptak.

At institusjonen har adgang til teksting av opptak, innebærer ikke at den overtar opphavsrett eller får utvidet adgang til å dele slike opptak. For deling av opptak se 3.3.

⁵³ Web Content Accessibility Guidelines 2.0 (WCAG 2.0)/NS/ISO/IEC 40500:2012.

4 Litteratur

Fougner, Endring i arbeidsforhold 2007

Fougner, Jan, *Endring i arbeidsforhold: Styringsrett og arbeidsplikt*, Universitetsforlaget, Oslo 2007

Immaterialrettsutvalget 2004

Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene. Innstilling fra Immaterialrettsutvalget, oppnevnt av Universitets- og høyskolerådet 31. januar 2000, avgitt til Universitets- og høyskolerådet 8. oktober 2003. I trykt utgave ved Institutt for rettsinformatikk, CompLex 1/2004.

Kielland, Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler 2018

Kielland, Torger, *Opphavsrettslige problemstillinger ved digitalisering av undervisning ved universitet og høyskoler*, University of Bergen, Bergen 2018

Rognstad, Opphavsrett 2019

Rognstad, Ole-Andreas, med bidrag fra Birger Stuevold Lassen, *Opphavsrett*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2019

Lover

Lov 15. juni 2018 nr. 40 om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverkloven)

Lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven)

Lov 15. juni 2018 nr. 38 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)

Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning)

Marrakech-traktaten av 27. juni 2013 om tilgang til utgitte åndsverk for blinde og synshemmede, WIPO

Forskrift 28 august 2021 nr. 2608 til åndsverkloven

Forskrift 21 juni 2013 nr. 732 om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger

Forskrift 21 desember 2021 nr. 3939 om endring i forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger

Europaparlaments- og rådsdirektiv (EU) 2019/882 om tilgjengelighet av varer og tjenester for personer med funksjonsnedsettelse (Tilgjengelighetsdirektivet)

Dommer

Rt. 1953 s. 633 (Bedriftsmusikk)

Rt. 1970 s. 1172 (Roys Place)

C-306/05 Rafael Hoteles

C-135/10 Del Corso

C-434/16 Nowak

Øvrige kilder

Politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo 2011, <https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/forskningsstotte/innovasjon/uos-ipr-politikk-universitetsstyret.pdf>

Reglement om håndtering av ansattes rettigheter til forsknings- og arbeidsresultater ved Universitetet i Bergen 2017 <https://regler.app.uib.no/regler/Del-2-Forskning-utdanning-og-formidling/2.1-Forskning/2.1.5-Formidling-og-forvaltning-av-forskningsresultater/Reglement-om-haandtering-av-ansattes-rettigheter-til-forsknings-og-arbeidsresultater-ved-Universitetet-i-Bergen/Reglement-om-haandtering-av-ansattes-rettigheter-til-forsk-nings-og-arbeidsresultater-ved-Universitetet-i-Bergen/>

UNITs retningslinjer for personvern i videoundervisning, 19. mars 2020, <https://www.unit.no/en/node/1086>

Prop. 104 L. (2016-2017)